

**Міністерство освіти і науки України
Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні
Запорізького національного університету**

В. В. Голомб

ІНДУСТРІАЛЬНІ ПАРКИ ТА КЛАСТЕРНІ ОБ'ЄДНАННЯ КРАЇН ЄС

**Конспект лекцій
для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра
спеціальності 076 «Підприємництво та торгівля»
освітньо-професійної програми «Економіка підприємства»**

Затверджено
вченою радою ЗНУ
протокол № 12 від 27.06.2023 р.

**Запоріжжя
2023**

Голомб В.В. Індустріальні парки та кластерні об'єднання країн ЄС : конспект лекцій для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності 076 «Підприємництво та торгівля» освітньо-професійної програми «Економіка підприємства» Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2023. 86 с.

У конспекті лекцій розглянуто теоретичні та методичні положення щодо створення й організації діяльності індустріальних парків та кластерних об'єднань; світовий досвід функціонування індустріальних парків та кластерних об'єднань, а також особливості їх діяльності на території України; проаналізовано особливості державної підтримки створення та розвитку індустріальних парків та кластерних об'єднань в Україні та країнах ЄС; досліджено процес створення кластера, особливості його розвитку та функціонування. До кожної теми наведено перелік контрольних питань до самоперевірки та приклад тестових завдань, що забезпечують більш повне засвоєння навчального матеріалу.

Конспект лекцій призначений для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності 076 «Підприємництво та торгівля», які навчаються за освітньо-професійною програмою «Економіка підприємства».

Рецензент

Ажажа М. А., доктор наук з державного управління, професор кафедри менеджменту організації та управління проектами Інженерного навчально-наукового інституту ім. Ю. М. Потебні ЗНУ.

Відповідальний за випуск

Шапуров О. О., доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів Інженерного навчально-наукового інституту ім. Ю. М. Потебні ЗНУ.

ЗМІСТ

Вступ	4
Тема 1 Теоретичні аспекти створення та організації діяльності індустріальних парків	6
Перелік контрольних питань для самоперевірки за темою 1	15
Тема 2 Зарубіжний досвід функціонування індустріальних парків	16
Перелік контрольних питань для самоперевірки за темою 2	25
Тема 3 Особливості діяльності індустріальних та еко- індустріальних парків в Україні	26
Перелік контрольних питань для самоперевірки за темою 3	34
Тема 4 Роль кластерних форм організації виробництва в економічному розвитку регіону	35
Перелік контрольних питань для самоперевірки за темою 4	43
Тема 5 Особливості кластерної політики країн ЄС	45
Перелік контрольних питань для самоперевірки за темою 5	55
Тема 6 Зарубіжний досвід функціонування кластерних об'єднань та особливості їх діяльності в Україні	56
Перелік контрольних питань для самоперевірки за темою 6	65
Тема 7 Процес створення кластера, особливості його розвитку та функціонування	66
Перелік контрольних питань для самоперевірки за темою 7	71
Тема 8 Бізнес-план кластеру та характеристика його основних структурних елементів	72
Перелік контрольних питань для самоперевірки за темою 8	77
Приклад тестового завдання	78
Використана література	82
Рекомендована література	83
Інформаційні ресурси	84

ВСТУП

У конспекті лекцій розглянуто основне коло питань створення і функціонування індустріальних парків та кластерних об'єднань в Україні та країнах ЄС, що є підґрунтям для формування системи теоретичних знань та вироблення практичних навичок у майбутніх фахівців зі спеціальності «Підприємництво та торгівля» освітньо-професійної програми «Економіка підприємства», зокрема, розглянуто теоретичні аспекти створення і організації діяльності індустріальних парків та кластерних об'єднань, висвітлено зарубіжний досвід функціонування індустріальних парків та кластерних об'єднань, проаналізовано особливості державної підтримки діяльності індустріальних парків та кластерних об'єднань тощо.

Курс «Індустріальні парки та кластерні об'єднання країн ЄС» належить до циклу вільного вибору студента здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра, які навчаються за освітньо-професійною програмою «Економіка підприємства».

Мета курсу полягає в тому, щоб сформувати у майбутніх фахівців систему знань з концептуальних засад, умов, механізмів і засобів створення і функціонування індустріальних парків та кластерних об'єднань в Україні та країнах ЄС, а також формування практичних навичок з обґрунтування напрямків розвитку індустріальних парків та кластерних об'єднань як невід'ємної складової стратегії регіонального розвитку.

Основними завданнями викладання дисципліни «Індустріальні парки та кластерні об'єднання країн ЄС» є:

- сформувати у здобувачів систематизовані та ґрунтовні знання щодо основних понять теорії та практики створення й організації діяльності індустріальних парків та кластерних об'єднань;

- ознайомити зі світовим досвідом функціонування індустріальних парків та кластерних об'єднань, а також особливостями їх діяльності на території України;

- проаналізувати особливості державної підтримки діяльності індустріальних парків та кластерних об'єднань в Україні та країнах ЄС;
- дослідити процес створення кластера та особливості написання бізнес-плану кластеру та його основних структурних елементів.

Саме необхідністю комплексного дослідження особливостей функціонування та ролі індустріальних парків та кластерних об'єднань у стратегії розвитку регіону й зумовлена структура і зміст конспекту лекцій. Конспект лекцій покликаний допомогти студентам систематизувати теоретичні знання з основних тем дисципліни «Індустріальні парки та кластерні об'єднання країн ЄС» у ході аудиторних занять, а також при самостійному вивченні базових методів пізнання та аналізу, що сприятиме формуванню вміння приймати обґрунтовані рішення щодо економічних проблем, пов'язаних з їх майбутньою професійною діяльністю.

ТЕМА 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПАРКІВ

План

1.1. Сутність індустріальних парків та їх класифікація

1.2. Характеристика організації процесу створення індустріального парку, основні завдання та принципи

1.3. Переваги створення та функціонування індустріальних парків

1.1. Сутність індустріальних парків та їх класифікація

Для сталого соціально-економічного розвитку регіонів України необхідно залучити достатній обсяг коштів як із внутрішніх, так і з зовнішніх джерел. Залучені інвестиції дають змогу створювати нові робочі місця, збільшити обсяг податкових відрахувань, що сприятливо вплине на формування додаткових джерел фінансування соціально-економічного розвитку, а також підвищити якість інфраструктури, стимулювати розвиток підприємницької діяльності на певній території та диверсифікувати її галузеву структуру, скоротити ризики, пов'язані із циклічністю галузевого розвитку.

Одним із найрезультативніших підходів у досягненні вищезазначеної мети є створення та розвиток індустріальних парків. Це як своєрідні «офіси для бізнесу», що дадуть змогу не тільки збільшувати надходження до бюджетів різних рівнів, а й вирішувати соціально-економічні проблеми шляхом створення нових робочих місць та забезпечення зростання рівня зайнятості населення.

Відповідно до Закону України “Про індустріальні парки” *індустріальний парк (далі ІП)* - це облаштована відповідною інфраструктурою територія, у межах якої учасники індустріального парку можуть здійснювати господарську

діяльність у сфері переробної промисловості, науково-технічну діяльність, діяльність у сфері інформації і електронних комунікацій [4].

Їх особливість полягає в тому, що на таких територіях діє спеціальний правовий режим, визначений законодавством, який характеризується різноманітними пільгами та стимулюванням.

Індустріальні парки – це спеціальні промислові території, як правило, з підготовленою інженерно-транспортною інфраструктурою, набором необхідних сервісів, спрощеними регуляторними процедурами та пакетом інвестиційних стимулів для виробничих та науково-дослідних підприємств. Це перевірений часом і міжнародним досвідом механізм індустріалізації економіки, залучення інвестицій, збільшення зайнятості населення, збалансованого регіонального розвитку, підтримки місцевих виробників, сприяння малому та середньому підприємництву [3].

Згідно з українським законодавством індустріальні парки мають певні характеристики, а саме;

- земельна ділянка, використання якої планується для створення та функціонування індустріального парку, повинна належати до земель промисловості;

- площа земельної ділянки або сукупна площа суміжних земельних ділянок повинна становити не менше 10 гектарів та не більше однієї тисячі гектарів.

- строк використання земельної ділянки у межах індустріального парку повинен бути не менше 30 років з дня прийняття рішення про створення індустріального парку

- використання земельних ділянок у межах індустріальних парків повинно відповідати санітарно-епідеміологічним та екологічним вимогам [4].

До об'єктів, що можуть розміщуватися на території індустріального парку належать:

- 1) офіси керуючої компанії, учасників та інших суб'єктів індустріального парку, фінансові установи, об'єкти маркетингу та реклами;

2) заклади дошкільної освіти, заклади загальної середньої освіти, заклади вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти;

3) наукові парки, акселератори, лабораторії з розвитку інноваційних технологій;

4) багатоцільові зали для проведення наукових конференцій та інших заходів;

5) пожежні частини;

6) озеленені території;

7) виробничі, складські будівлі та споруди, об'єкти логістичної інфраструктури;

8) інженерні будівлі та споруди;

9) об'єкти поводження з відходами (крім захоронення відходів);

10) інші об'єкти, не заборонені законодавством [4].

Функціонування індустріальних парків спрямоване на:

1) залучення інвестицій та розвиток економіки України;

2) вирівнювання економічного розвитку регіонів та підвищення якості життя населення України;

3) запровадження інноваційних та енергозберігаючих технологій;

4) створення нових робочих місць;

5) сталий розвиток та захист навколишнього природного середовища.

Детальний аналіз основних характеристик індустріальних парків дозволив виділити ряд класифікаційних ознак та згрупувати основні види індустріальних парків.

Серед ІП існує поділ за *типом виробничих майданчиків*. Так *грінфілд* – це нові парки, побудовані з нуля, а *браунфілд* – це старі, що виникли на місці колишніх промислових зон.

На думку фахівців, ІП типу грінфілд будуть привабливими переважно для великих компаній, що шукають площі для забудови промисловими

спорудами під свої специфічні потреби. До таких парків найчастіше залучають іноземних інвесторів.

Щодо ІІ типу браунфілд то це найчастіше приватні індустріальні парки, що уже мають певну інфраструктуру, що вибудувалась протягом останнього часу. Вони викликають інтерес у невеликих компаній, виробничі комплекси яких можуть розміщуватися у стандартних приміщеннях.

За *правом власності ІІ* поділяють на *муніципальна та приватні*. Найбільш ефективними є муніципальні, основною ціллю яких є не отримання прибутку від проекту, чи оренди землі, а залучення інвесторів, що згодом сплачуватимуть податки та створюватимуть нові робочі місця. Приватні ІІ часто мають спекулятивних характер. Вони повинні повернути вкладені в інфраструктуру кошти, тому ціни на послуги у них, як правило, є вищими. До таких парків ставляться вищі вимоги щодо рівня ефективності діяльності суб'єктів господарювання. Для України на даному етапі розвитку найбільш прийнятними є муніципальні ІІ.

За *галузевою структурою ІІ* розділяють на *універсальні та спеціалізовані*. Серед резидентів універсальних парків підприємства різних компаній, що не пов'язані між собою технологічними процесами. Єдиним критерієм є те, що підприємства не повинні вступати в протиріччя в плані екології. Спеціалізовані парки, в свою чергу, бувають двох видів. Згідно першого виду – один якірний резидент підбирає під себе компанії з супутнім бізнесом, згідно другого – відбувається інтеграція незалежних один від одного компаній, що працюють в одній галузі.

За *регіональною приналежністю* розрізняють індустріальні парки в межах одного муніципалітету та міжмуніципальні.

На основі *моделей управління ІІ* у світовій практиці функціонування ІІ можна виділити дві основні моделі. Згідно першої моделі – управління ІІ здійснюється управляючою компанією, що надає підприємствам не лише площадки для розміщення виробництва, але і необхідну інфраструктуру та послуги. Згідно другої моделі – дрібні індустріальні парки не управляються

спеціальною компанією, а фірми, що розмістили виробництво на єдиній території, надають усі необхідні послуги та залучають підприємства зі сторони.

Розрізняють також ІП за *статусом індустриального парку*. Система стимулювання індустриальних парків в Україні передбачає три рівня: не включений до Реєстру індустриальних парків, включений до Реєстру індустриальних парків та зі статусом національного проекту [3].

1.2. Характеристика організації процесу створення індустриального парку, основні завдання та принципи

Сьогодні, щоб відкрити підприємство, потрібно пройти через значні складнощі: знайти кошти, отримати низку дозволів, підвести комунікації й т. ін. Для збільшення кількості нових підприємств потрібен якийсь дієвий механізм. Ним можуть виступати індустриальні парки, тобто території, де створено інфраструктуру: наявні підведені комунікації, логістичні склади, транспорт. Інвестору сьогодні, зазвичай, доводиться починати реалізацію проекту з будівництва інфраструктури, підведення комунікацій і мереж, що призводить до великих додаткових витрат та збільшення терміну окупності інвестицій.

Обов'язковими ознаками створення індустриальних парків є:

- земля (наявність дозволу на використання землі на певній території конкретного регіону);
 - спеціалізовані об'єкти капітального будівництва;
 - сучасна інженерна інфраструктура;
 - наявність керуючої компанії;
 - визначені юридичні умови (категорія землі, дозволи на використання землі та будівель, наявність погоджень зі службами з питань пожежної, екологічної безпеки, дотримання встановлених законодавством норм і вимог).
- [4].

Основні етапи створення та організації індустриального парку представлено на рисунку 1.1.

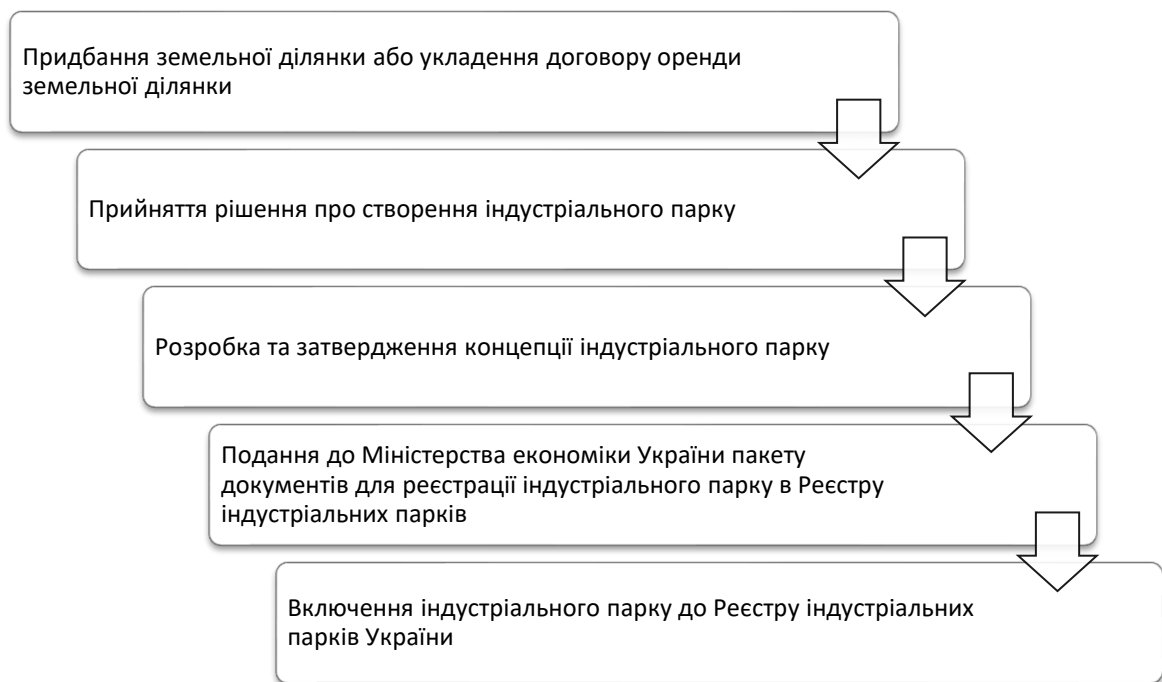

Рисунок 1.1. – Організація процесу (етапи) створення індустріальних парків [7]

Основними *завданнями* створення індустріального парку є:

- забезпечення зростання надходжень у місцеві бюджети, передусім, за рахунок створення додаткових робочих місць і збільшення середньої заробітної плати (податок на доходи фізичних осіб);
- забезпечення збалансованості, пропорційності й комплексності соціально-економічного розвитку територіальних утворень регіонів;
- підтримка в проведенні модернізації та реструктуризації підприємств усіх видів діяльності задля підвищення їхньої рентабельності й конкурентоспроможності;
- забезпечення стабільності умов інвестиційної діяльності протягом усього періоду створення інфраструктури та облаштованості індустріального парку;
- створення умов для підвищення добробуту й купівельної спроможності населення регіону;
- забезпечення сприятливих умов для розвитку малого та середнього підприємництва завдяки діяльності індустріального парку на території регіону.

За створення індустріального парку на регіональному рівні реалізуватимуться такі основні *принципи*:

1. раціональність використання науково-виробничого потенціалу регіону, його земельних, природних і трудових ресурсів;
2. недискримінаційне ставлення до резидентів парку, незалежно від обсягу інвестицій і країни походження;
3. невтручання у виробничу діяльність та надання послуг резидентами індустріального парку;
4. забезпечення всім резидентам індустріального парку рівних умов доступу до послуг;
5. стимулювання створення нових робочих місць;
6. пріоритетний розвиток видів діяльності, передбачених метою створення індустріального парку;
7. реалізація соціального партнерства у сфері праці працівників (представників працівників), роботодавців (представників роботодавців) й органів місцевого самоврядування;
8. розмежування повноважень і відповідальності всіх учасників процесу створення індустріального парку;
9. переважна реалізація механізмів державно-приватного партнерства при створенні інфраструктури індустріального парку;
10. екологізація виробничо-господарської діяльності й раціонального природокористування [3].

1.3. Переваги створення та функціонування індустріальних парків

До суб'єктів індустріальних парків відповідно до законодавства відносять: ініціаторів створення ІП, керуючі компанії, учасники ІП.

Ініціатор створення індустріального парку це -

орган державної влади, орган місцевого самоврядування, який здійснює право власника на землю від імені Українського народу і відповідно до закону наділений повноваженнями розпорядження землею,

юридична або фізична особа - власник чи орендар земельної ділянки, яка може бути використана та пропонується ним для створення індустріального парку.

Керуюча компанія індустріального парку – створена згідно із законодавством України юридична особа незалежно від організаційно-правової форми та вибрана відповідно до цього Закону, з якою ініціатором створення укладений договір про створення та функціонування індустріального парку;

Учасник індустріального парку – суб'єкт господарювання будь-якої форми власності, зареєстрований на території (в межах) індустріального парку, який згідно із законодавством:

- набув право на земельну ділянку та/або інший об'єкт (частину об'єкта) нерухомого майна у межах індустріального парку,
- уклав з керуючою компанією договір про здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку відповідно до концепції індустріального парку
- має здійснювати діяльність виключно у сфері переробної промисловості, переробки промислових та/або побутових відходів, а також науково-технічну діяльність, діяльність у сфері інформації і телекомунікацій лише на території індустріального парку [4].

Як правило, ініціатором створення індустріального парку стають органи місцевої влади, які зацікавлені в стимулюванні інвестиційної активності на своїй території. Вони краще обізнані з її географічним, технологічним та інфраструктурним потенціалом, тому компетентніше можуть створити бізнес-план індустріального парку, ніж спеціалісти центральних органів влади. Для облаштування території індустріального парку та подальшого його обслуговування створюється окрема юридична особа – керуюча компанія.

В більшості випадків в кожному індустріальному парку діє власна окрема керуюча компанія.

Водночас, існує практика, коли керуюча компанія обслуговує декілька індустріальних парків.

Функціонування індустріальних парків має ряд вигід для всіх суб'єктів:

Вигоди для учасників – мінімізація витрат матеріальних, фінансових, трудових і часових ресурсів, необхідних для започаткування господарської діяльності, можливість отримання послуг, пов'язаних із забезпеченням господарської діяльності, від керуючої компанії.

Вигоди для керуючих компаній – отримання доходів за рахунок надання в користування учасникам ІІ земельних і виробничих площ, обладнання, а також послуг, пов'язаних із забезпеченням їх господарської діяльності

Вигоди для держави і місцевих громад – створення робочих місць, активізація господарської діяльності та забезпечення соціально-економічного розвитку відповідних територій.

Отже, можна відзначити такі переваги створення та функціонування ІІІ:

- нульова ставка мита на обладнання й комплектуючі до нього, які не виробляються в Україні та ввозяться для облаштування індустріального парку;
- звільнення від пайової участі в розвитку інфраструктури населених пунктів, на території яких створено індустріальний парк;
- державна підтримка облаштування (підведення інженерно-транспортної інфраструктури) індустріального парку;
- прозора й проста процедура набуття прав власності на земельну ділянку в межах індустріального парку;
- час до ринку для учасників індустріального парку – 6–9 місяців.

Слід також зазначити, що створення індустріальних парків є особливою формою аутсорсингу, для того, щоб підприємства, які беруть участь у проектах, могли за рахунок концентрації на своїй основній діяльності отримати вигоду в конкурентній боротьбі, наприклад, використовуючи синергію та ефект

масштабу в утриманні капіталомісткої інфраструктури, а також зменшенні певних ресурсів на необхідні послуги. Керуюча або девелоперська компанія переслідує мету: використовуючи позитивні фактори місця розміщення парку, підвищити його привабливість і знизити свої додаткові витрати на його утримання (наприклад розміщуючи нові виробництва).

Отже, основними результатами створення індустріальних парків в Україні можуть бути залучення інвестицій; збільшення податкових надходжень до бюджету; створення нових робочих місць, екологічно чистих промислових виробництв; гальмування освітньої та трудової міграції населення й т. ін.

Перелік контрольних питань для самоперевірки за темою 1

1. Дайте визначення поняття «індустріальний парк».
2. Перелічіть основні характеристики індустріальних парків.
3. Які об'єкти можуть розміщуватися на території індустріального парку?
4. Охарактеризуйте основні види індустріальних парків.
5. Назвіть обов'язкові ознаки створення індустріальних парків.
6. Які основні етапи створення та організації індустріального парку?
7. Перелічіть основні завдання створення індустріального парку.
8. Назвіть основні принципи створення індустріального парку на регіональному рівні.
9. Назвіть суб'єктів індустріальних парків відповідно до українського законодавства.
10. Дайте визначення понять «ініціатор індустріального парку», «керуюча компанія ІП», «Учасник ІП».
11. Перелічіть вигоди функціонування індустріальних парків.

ТЕМА 2

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПАРКІВ

План

- 2.1. Історія виникнення індустріальних парків
- 2.2. Зарубіжний досвід функціонування індустріальних парків
- 2.3. Перспективи створення індустріальних парків в Україні

2.1. Історія виникнення інноваційних об'єднань промислових підприємств

Світова практика доводить ефективність функціонування індустріальних та еко-індустріальних парків по всьому світу. Їх функціонування сприяє не тільки стійкості економічного розвитку на інноваційній основі регіонів та країн, а також дає можливість забезпечити підвищення якості життя населення та екологічність виробництва.

Сама ідея виникнення об'єднань у вигляді індустріальних парків не нова. Так, першими індустріальними парками у світі вважаються Траффордський (Trafford Park) індустріальний парк, що був заснований у 1896 р. компанією «Shircanal and Docks», який територіально розміщувався поблизу Манчестера [7].

Концепція першого індустріального парку сформована в 1896 р. англійським фінансистом Ернестом Холі, який придбав 10 га землі вздовж Манчестерського морського каналу й започаткував на цій території перший у світі індустріальний парк – Траффорд парк (Trafford Park). У 1910 р. Генрі Форд, засновник Ford Motor Company, розмістив саме тут свій перший автомобільний завод у Європі.

Бурхливий розвиток індустріальних парків припадає на 30-і роки ХХ століття за рахунок проведення реформування регіональної політики у напрямі

децентралізації, а другий виток розвитку індустріальних парків у Великій Британії спостерігався у 60-х роках у межах програми розвитку кризових відсталих районів країни. Це привело до того, що кількість індустріальних парків зростає до 60.

Третім потужним драйвером розвитку індустріальних парків у Великій Британії стала проблема перенасиченості робочою силою м. Лондона, що спонукало до будівництва нового міста Мілтон-Кейнс та відкриття нових індустріальних парків для активізації промисловості та залучення робочої сили у цю місцевість.

Тобто, як доводить досвід Великої Британії, розвиток індустріальних парків може бути використаний для вирішення різнополярних проблем соціально-економічного розвитку, серед яких розвиток промисловості, активізація економіки депресивних територій, переміщення робочої сили тощо.

Згодом у 1907 р. індустріальний парк було засновано у США поблизу Чикаго. У США нині функціонує понад 400 індустріальних парків.

У середині минулого сторіччя поширення ідеї розвитку індустріальних парків отримав новий імпульс із відкриттям їх у Сінгапурі у 1951 р., а згодом у всіх країнах Азійських Тигрів.

Серед європейських країн, що стояли у витоків розвитку індустріальних парків, потрібно відзначити Німеччину, у якій перший парк Euro-Industriepark Munchen було створено у 1963 р.

Це стало поштовхом для активного розвитку індустріальних парків по всій території країни. Основним імпульсом для розвитку стало залучення інвестиційних державних ресурсів. Індустріальні парки в Німеччині розташовувались по всій її території, їхня головна відмінність полягала в площі їх розташування. Так, якщо у конкретній землі густозаселена територія та наявні незначні посівні сільськогосподарські площі, тоді розміри індустріальних парків для розміщення технологічного устаткування були меншими. У Німеччині успішно функціонують близько 200 індустріальних парків, більшість яких трансформовано в еко-індустріальні парки.

Активність розвитку індустріальних парків по всьому світу отримала на початку цього століття. Так, прикладами можуть бути індустріальні парки Туреччини, у якій з 2000 р. було започатковано майже 300 таких парків, що дало суттєве збільшення ВВП уже за перше десятиліття, а експорт промислової продукції збільшився у тричі.

У Китаї налічується всього 54 індустріальні парки, але вони мають дуже вагоме значення для всієї країни, оскільки на них припадає близько 10% ВВП країни, 30% інвестицій, 37% товарного експорту та працевлаштовані 4 млн. робітників.

2.2. Зарубіжний досвід функціонування індустріальних парків

Незважаючи на більш ніж 100-річну історію, індустріальні парки як інструмент економічного розвитку корисні і в сучасному світі. Станом на сьогодні у світі функціонує 15 тис. індустріальних парків

Вони стали фактором прискореного економічного розвитку Західної Європи та США 50-100 років тому, країн Азії 30-50 років тому, країн Східної Європи та інших успішних сусідів, таких як Туреччина, 10-20 років тому.

В перші роки функціонування індустріальних парків, аналітиками були виокремлені такі позитивні сторони цього процесу:

- обмін технологіями між промисловими організаціями, які здійснюють діяльність біля одного індустріального парку;
- тісна кооперація найбільших міжнародних конгломератів із середнім та малим бізнесом (це особливо притаманне більшій частині індустріальних парків Західної Європи). Іноземний капітал в індустріальних парках також сприяє розвитку економічного та інноваційного потенціалу країни, де знаходиться парк. У випадку із закордонними компаніями, що входять до числа резидентів парку, індустріальні парки можна розглядати як сполучні ланки між приватним бізнесом та державою, що знижує трансакційні витрати;

- зростання рівня зайнятості економічно активного населення та продуктивність праці регіону, в якому розташовуються індустріальні парки, оскільки вони створюють нові робочі місця, а іноземний капітал сприяє впровадженню найефективніших управлінських методик;

- поліпшення інвестиційного клімату в регіоні, що сприяє розвитку інфраструктури, комунальних послуг, транспортної мережі, застосовується особливе податкове регулювання

Зокрема, в Польщі на території 14 спеціальних економічних зон (СЕЗ) функціонує 77 індустріальних та технологічних парків. Відповідне законодавство, що регулює діяльність таких зон, було розроблено ще в 1994 році – «The Polish Act of 1994 on Special Economic Zones».

Відповідно до законодавства України Спеціальна економічна зона (СЕЗ) — територія, в межах якої встановлюється і діє спеціальний правовий режим господарської діяльності та спеціальний порядок застосування і дії законодавства України. На її території запроваджуються пільгові митні, валютно-фінансові, податкові та інші умови економічної діяльності національних та іноземних юридичних і фізичних осіб.

Перша спеціальна економічна зона в Польщі була створена в 1995 р. (Mielec SEZ). Передумовами її створення були: безробіття в регіоні на рівні 20 % та надлишок виробничих фондів реорганізованого підприємства PZL Mielec. Вже у 2001 р. це дозволило створити більше 5,6 тис. робочих місць, число яких сьогодні зросло до 20 тисяч.

Всі інші польські СЕЗ були засновані у другій половині 1990-х рр., завдяки чому протягом наступних 10 років реальний ВВП країни зріс на 50 %, а експорт збільшився майже втричі.

У 2002-2016 рр. в Туреччині було створено 284 індустріальні парки або так звані організовані промислові зони, 206 з яких загальною площею понад 58 тис. га вже почали функціонувати. За цей період промпарки були створені та функціонують практично в усіх регіонах країни з різним рівнем економічного

розвитку та розглядаються інвесторами як одні з найбільш інвестиційно привабливих серед інших країн Близького Сходу.

Індустріальні парки стали важливим інструментом залучення прямих іноземних інвестицій (ПІІ) у Туреччину. За період 1995-2017 рр. понад 80 % ПІІ в країні були зосереджені саме в них. Наразі в індустріальних парках Туреччини діють більше 45 тис. компаній резидентів, які створили близько 900 тис. робочих місць. Як наслідок, ВВП і експорт країни в зазначений період зросли більше ніж у 3 рази. А у 2013 р. Туреччина, яка до цього десятиріччями була боржником МВФ, повернула цій організації останній транш, повністю погасивши свою заборгованість. Однак турецька влада не має наміру зупинятися на досягнутих результатах, на сьогодні заплановано побудову цілих промислових містечок, для одного з яких, зокрема, буде створено цілий штучний острів в акваторії Чорного моря, біля узбережжя провінції Трабзон у межах програми розвитку промисловості країни. Туреччина зацікавлена в будівництві п'яти індустріальних містечок в різних провінціях країни, які будуть сприяти зростанню економіки. Очікується, що їх запуск дозволить знизити надмірний імпорт та дасть імпульс розвитку місцевої промисловості.

За оцінками турецьких експертів, коефіцієнт дохідної частини реалізації проекту з будівництва нових індустріальних містечок складає 1:5 по відношенню до державних інвестицій у розвиток відповідної інфраструктури. Відповідно, у згаданому випадку держава налаштована інвестувати у будівництво аеропортів, готелів, торгово-виробничої та соціальної інфраструктури, розвиток медицини, освіти на рівні 25 млрд дол. США. Для розвитку технологій та запуску серійного масштабного виробництва передбачається залучення додаткових приватних інвестицій на рівні 2 млн дол. США на 1 га промислово-виробничої території.

Поряд з індустріальними в Туреччині успішно функціонують й *технологічні парки*, принциповою відмінністю яких є акцент на підтримці *науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт* (НДДКР) з метою доведення наукових ідей до стадії промислового зразка та їх подальшої

комерціалізації. Це досягається створенням на території технопарків *бізнес-інкубаторів*, у яких відповідні ідеї у сфері високих технологій проходять всі етапи розвитку: від задумки до масового виробництва конкурентоспроможної продукції на світовому ринку.

Основні стимули, що наразі використовуються в міжнародній практиці для індустріальних парків, містять:

- кредити за спеціальними пільговими ставками;
- звільнення від податків та мит;
- субсидіювання оренди;
- надання землі на пільгових умовах;
- субсидіювання тарифів на електрику та воду;
- преференційні тарифи на телекомунікаційні послуги;
- спрощені регуляторні процедури, єдине вікно;
- колективне використання послуг та активів;
- створення житлової та комунальної інфраструктури для працівників.

Безумовно, кожна країна при цьому має свою власну специфіку у забезпеченні сприятливих умов господарської діяльності учасників індустріальних парків.

Зокрема, в Польщі виробники в індустріальних парках, розташованих в СЕЗ, можуть отримати звільнення від сплати корпоративного податку або податку на доходи фізичних осіб, часткове звільнення від податку на майно. Крім того, в Польщі існує підтримка створення нових робочих місць – розмір залежить від проекту та може сягати 15,6 тис. злотих (4 тис. дол. США) за одне робоче місце. Також існує підтримка навчальних програм, спрямованих на підвищення кваліфікації персоналу – максимальна сума компенсації 70 %.

У Чехії виробники в індустріальних парках за різними програмами можуть отримати звільнення від сплати корпоративного податку на строк до 10 років та на 5 років звільнення від податку на майно. Крім того, держава надає гранти до 300 тис. крон (12 тис. дол. США) за створення нового робочого місця на території індустріального парку.

На сьогодні в різних країнах існують різні інституціональні пільги щодо функціонування індустріальних парків, найчастіше мотиватором створення індустріальних парків виступають податкові пільги. Так, серед податкових пільг щодо індустріальних парків у різних країнах світу застосовують:

- пільги щодо податку на прибуток підприємств (такі пільги в різних відсотках встановлені в Туреччині, Чехії, Нідерландах, Китайській Народній Республіці);

- звільнення від ввізного мита на обладнання та устаткування для роботи підприємств у межах індустріального парку (серед країн, що застосовують такі пільги: Азербайджан, Білорусь, Нідерланди, Туреччина, Узбекистан);

- звільнення від сплати податку на нерухомість (досить часто зустрічається саме така пільга, оскільки в багатьох країнах цей податок є досить суттєвим. Серед країн, що застосовують таку пільгу щодо індустріальних парків, належать: Азербайджан, Білорусь, Польща, Нідерланди, Туреччина, Тайвань, Казахстан, Узбекистан);

- звільнення від податку на землю або податку на оренду землі (Туреччина, Тайвань, Китай, Литва);

- звільнення від сплати місцевих податків та зборів (Угорщина);

- зниження тарифів на комунальні послуги (Туреччина, Угорщина) [7].

2.3. Перспективи створення індустріальних парків в Україні

Необхідно зазначити, незважаючи на те, що Закон України про індустріальні парки в Україні був ухвалений у 2012 р. Тільки у грудні 2021 р. було схвалено зміни до Податкового та Митного кодексів щодо створення сприятливих вимог та пільгових ставок оподаткування для індустріальних парків із метою залучення інвестиційних ресурсів у промислове виробництво.

У результаті цих змін для учасників індустріальних парків передбачається:

-звільнення від сплати податку на додану вартість під час імпорту в Україну нового устаткування для переробної промисловості або науково-дослідної діяльності, що здійснюється в межах індустріального парку;

-звільнення від податку на прибуток протягом десяти років за умови виконання низки умов, до яких належить здійснення діяльності виключно на території індустріального парку, а також не нараховувати й не виплачувати дивіденди на користь власника корпоративних прав;

-надання повноважень місцевій владі на території індустріального парку встановлення пільгових ставок податку на нерухомість та плату за землю.

Поширеність індустріальних парків у світі обумовлена нижченаведеними чинниками.

По-перше, вони сприяють підвищенню інвестиційної активності в економіці, адже сама суть функціонування індустріальних парків полягає у збільшенні інвестицій. Допуск в індустріальний парк, як правило, обмежений мінімальним обсягом інвестицій, який компанія має вкласти в розвиток виробництва. Крім того, виробництво в межах індустріального парку автоматично розширює попит на продукцію суміжних галузей промисловості, чим стимулює їх розвиток. Додатковим джерелом інвестицій також є бюджетні видатки на розбудову в межах індустріальних парків інфраструктури та логістики.

По-друге, індустріальні парки дозволяють легітимно (з точки зору дотримання норм і правил СОТ) субсидувати пріоритетні галузі промисловості, як правило, високотехнологічні. Будь-яка субсидія в остаточному підсумку покликана зменшити витрати підприємств: держава може надавати її у формі бюджетних видатків на розвиток інфраструктури або звільнити підприємство від сплати частини податків.

Очевидно, що розвиток суднобудування чи літакобудування, навіть якби вони не приносили жодної копійки до бюджету, матиме набагато більше загальної користі для економіки та держави загалом, ніж добування й експорт газу та нафти, які дають наддоходи до бюджету. Через це держава готова

відмовитися від частини власних доходів у вигляді податків заради того, щоб дані підприємства розміщувалися на її території. Індустріальні парки дозволяють надати особливо сприятливий режим економічної діяльності для таких галузей.

По-третє, розвиток індустріальних парків дозволяє економічно, екологічно та естетично структурувати населені пункти, «очистивши» міста від промислового виробництва. В останнє десятиліття існує тенденція до розширення середньої площі індустріальних парків, що пов'язано з бажанням органів влади сконцентрувати в них як новостворені підприємства, так і діючі промислові підприємства (фактично, винести їх за територію населеного пункту). Концентрація промислового виробництва на обмежених площах за межами житлових, історико-культурних та рекреаційних територій не лише робить економіку громади більш ефективною через зниження транзакційних витрат, але й дозволяє поліпшити якість життя й екологічний стан у відповідному населеному пункті. Уже зараз у багатьох європейських містах уся місцева промисловість концентрується виключно в межах індустріального парку.

Для України, міста якої становлять конгломерат із житлових масивів та екологічно шкідливих підприємств, даний аспект є вкрай важливим.

Відзначимо, що попри значну поширеність індустріальних парків, існують і певні проблеми. На практиці багато індустріальних парків, особливо у країнах, що розвиваються, або взагалі незадіяні, або мають значний обсяг вільних площ. Це обумовлено:

профіцитом створених потужностей – якщо ініціатором створення індустріального парку виступають місцеві громади, то виникає ситуація, коли кожна громада зазвичай намагається створити власний індустріальний парк, незважаючи на те, що поруч уже може функціонувати подібний парк;

обмеженістю терміну дій пільг – частими є випадки, коли компанії приходять в індустріальний парк на термін дії податкових пільг, після чого

перебазовуються в інший індустріальний парк у межах або за межами країни, бажаючи отримати нові пільги;

слабкою та низькою ефективністю роботи щодо залучення інвесторів; наявністю більш привабливих режимів економічної діяльності в сусідніх країнах.

Названі недоліки мають бути враховані при розробці законодавства та практики функціонування індустріальних парків в Україні [3].

Перелік контрольних питань для самоперевірки за темою 2

1. Розкажіть де і коли виник перший індустріальний парк.
2. Виділіть та охарактеризуйте основні етапи розвитку індустріальних парків у світі.
3. Дайте визначення таким поняттям «спеціальна економічна зона», «технологічний парк», «бізнес-інкубатор».
4. Поясніть, як співвідносяться між собою поняття індустріальний парк та технологічний парк.
5. Перелічіть основні стимули, що наразі використовуються в міжнародній практиці для індустріальних парків.
6. Назвіть найбільш поширені пільги щодо створення та функціонування індустріальних парків у світі.
7. Поясніть, які чинники впливають на поширеність індустріальних парків у світі.

ТЕМА 3

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ІНДУСТРІАЛЬНИХ ТА ЕКО-ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПАРКІВ В УКРАЇНІ

План

- 3.1. Законодавче забезпечення діяльності індустриальних парків в Україні
- 3.2. Загальне розуміння концепції еко-індустриальних парків
- 3.3 Основні переваги від впровадження і розвитку ЕІП-концепції.

3.1. Законодавче забезпечення діяльності індустриальних парків в Україні

У сфері політики щодо створення і функціонування індустриальних парків діють такі нормативно-правові акти:

- Конституція України;
- Податковий кодекс України;
- Цивільний кодекс України;
- Господарський кодекс України;
- Закон України «Про індустриальні парки»;
- Указ Президента України від 30.09.2019 № 722 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року»;
- постанова Кабінету Міністрів України від 27.05.2020 № 534 «Про затвердження Державної програми стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020-2022 роки»;
- постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 179 «Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року»;

- постанова Кабінету Міністрів України від 19.01.2022 № 25 «Про затвердження Порядку розгляду документів про включення індустріального (промислового) парку до Реєстру індустріальних (промислових) парків»;

- постанова Кабінету Міністрів України від 19.01.2022 № 27 «Про затвердження Порядку ведення Реєстру індустріальних (промислових) парків».

Закон України «Про індустріальні парки» визначає правові та організаційні засади створення і функціонування індустріальних парків на території України з метою забезпечення економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності територій, активізації інвестиційної діяльності, створення нових робочих місць, розвитку сучасної виробничої та ринкової інфраструктури [4].

Поштовхом для розбудови ІП стало ухвалення ВРУ у вересні 2021 р. Закону України «Про внесення змін до Закону України “Про індустріальні парки”» (№ 1710-IX), яким визначено об’єкти, що можуть розміщуватися у складі ІП, а ще передбачено такі стимули для них:

- компенсацію керуючим компаніям, ініціаторам створення – суб’єктам господарювання та учасникам індустріальних парків: 50 % витрат на під’єднання до електромереж;

- компенсацію учасникам індустріальних парків відсоткових платежів за кредитами залежно від частки експорту продукції власного виробництва в загальному доході від їхньої господарської діяльності;

- часткову компенсацію інвестицій учасників індустріальних парків у створення виробництва, здійснених протягом перших трьох років господарської діяльності в межах індустріального парку.

Також у грудні 2021 р. прийнято зміни у податкове законодавство, якими передбачено такі пільги для учасників ІП:

- звільнення від податку на прибуток учасників парку на 10 років за умови реінвестування тієї частини прибутку, яку звільнено від оподаткування;

- звільнення від ввізного ПДВ та мита обладнання для виробництва в ІП без права відчуження цього обладнання протягом 5 років;

- право органів місцевого самоврядування надавати пільги з місцевих податків.

Окрім того, на офіційному веб-сайті Мінекономіки України оприлюднено проєкт розпорядження КМУ «Про затвердження Стратегії розвитку індустріальних парків на період до 2030 року». Стратегія покликана допомогти ефективніше використовувати потенціал ІП в межах процесу децентралізації управління та сприяти розв’язанню питань щодо зупинки деградації довкілля, створення доданої вартості та нових кваліфікованих робочих місць. Наразі в Україні внесені до реєстру 52 індустріальні парки, 23 з яких розташовано в дев’яти областях – місцях релокації підприємств (рис. 3.1.,3.2.).

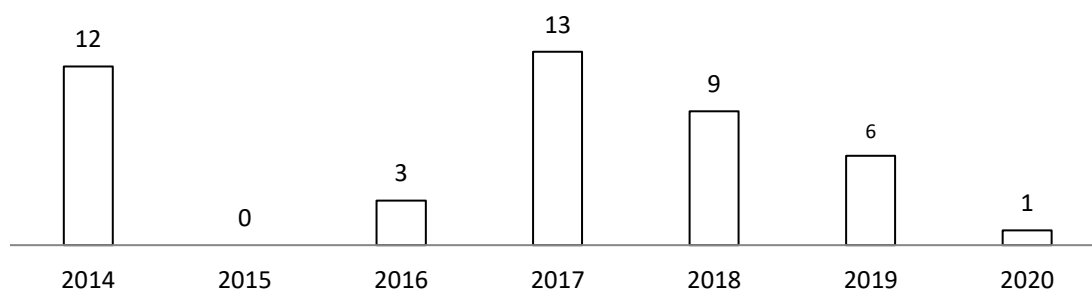

Рисунок – 3.1. Динаміка створення ІП в Україні

За цей період відповідно до Реєстру індустріальних парків найбільшу кількість індустріальних парків було створено у Київській та Львівській областях.

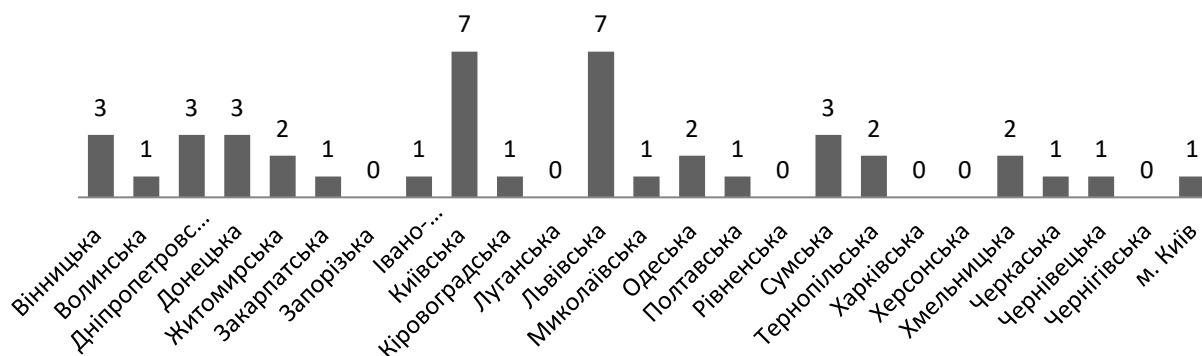

Рисунок – 3.2. Кількість індустріальних парків, включених до Реєстру, у розрізі регіонів

Зазначимо, що індустріальні парки створюють умови не тільки для релокації виробничих потужностей з областей, охоплених бойовими діями, а й

для формування нових підприємств. Загалом розвиток індустріальних парків сприятиме відновленню промисловості у воєнний період; для місцевих громад перевагами розбудови ІП є зростання доходів і добробуту жителів, збільшення податкових надходжень, розвиток малих та середніх підприємств у регіоні тощо. Міністерство економіки України дає розгорнуту інформації щодо розбудови мережі індустріальних парків в розрізі регіонів України.

3.2. Загальне розуміння концепції еко-індустріальних парків

Індустріальні парки у розвинених країнах та країнах, що розвиваються, забезпечують інституційну основу, сучасні послуги та матеріально-технічну, а часто й соціальну інфраструктуру, що можуть бути недоступними в іншій частині країни. Концентрація компаній може сприяти інноваціям, технологічному навчанню та корпоративному зростанню. Економія від масштабу виробництва товарів і послуг знижує витрати компаній, тим самим успішні ІП сприяють високому розвитку регіонів та національному економічному розвитку в цілому.

Однак економічні вигоди найчастіше призводять до погіршення стану довкілля у промислових зонах та навколо них. Доволі часто екологічні питання не були повною мірою розглянуті, враховані та інтегровані у планування та побудову ІП.

Наприклад, у Китаї проблеми виникли через швидке зростання ІП, не дивлячись на нормативні положення й обізнаність щодо управління навколишнім середовищем.

До числа важливих екологічних проблем відносяться водопостачання, очищення стічних вод та видалення відходів, а також викиди в атмосферу, запахи і шум. У зв'язку з цим дефіцит води стає все більш серйозною проблемою, представляючи собою можливу загрозу для розвитку ІП та водної безпеки в цілому. Так само зі зростанням виробництва і споживання

збільшується кількість відходів, з якими необхідно поводитися належним чином.

Отож, свого часу «традиційні промислові» індустріальні парки почали викликати у суспільній свідомості негативний образ: забруднення повітря і ґрунту, викиди відходів, аварійність та занепокоєння місцевих мешканців тощо.

У зв'язку з цим, ще у 90-ті роки у Сполучених Штатах Америки з'явилася нова концепція – концепція еко-індустріальних парків (далі – концепція ЕІП), фундаментальною основою якої стала спрямованість на узгодження економічних показників та екологічної стійкості.

За останні 30 років концепція ЕІП поширилася по всьому світу. Доволі великий вклад у сприяння створення й розвитку еко-індустріальних парків з метою досягнення поставлених цілей сталого розвитку був внесений спеціалізованою установою Організації Об'єднаних Націй ЮНІДО – Організацією Об'єднаних Націй з промислового розвитку (UNIDO).

За визначенням ЮНІДО *еко-індустріальний парк* – це співтовариство підприємств, що мають спільну власність, бізнес якого спрямований на досягнення більш високих екологічних, економічних й соціальних показників шляхом співробітництва у вирішенні екологічних та ресурсних питань [2].

Це називається промисловим симбіозом, тобто засобом, за допомогою якого компанії можуть отримати конкурентну перевагу за рахунок фізичного обміну матеріалами, енергією, водою і побічними продуктами, сприяючи тим самим інклюзивному та стійкому розвитку.

Розвиток еко-індустріального парку спрямований на інтеграцію галузей промисловості у суспільство через створення спільних економічних можливостей, покращення екосистем та інвестиційно-інноваційних напрямків для відповідальної ділової практики.

Серед численних переваг діяльності еко-індустріальних парків слід виокремити те, що вони сприяють ефективності використання ресурсів та практиці кругових методів ведення економіки, а також допомагають подолати

розрив між містами та окремими галузями промисловості, вносячи вагомий внесок у сталий розвиток міст.

Оскільки розвинуті країни та країни, що розвиваються, прагнуть до збільшення промислового виробництва, виникла гостра необхідність у відокремленні економічного зростання від ресурсного забезпечення споживання задля досягнення більш широких соціальних цілей.

У зв'язку з цим виникла інша реальна потреба – потреба у стратегічному плануванні та ефективному управлінні індустріальними парками, що дозволить досягти бажаних економічних, соціальних та екологічних цілей. В результаті перетворення традиційних індустріальних парків в ЕП відкриває реальну можливість для досягнення інклюзивного й сталого промислового розвитку, досягнення цілей Порядку денного на період до 2030 року та ЦУР. З 1 липня 2017 року ЮНІДО була розпочата чергова програма впровадження ЕП концепції – «Глобальна програма еко--індустріальних парків у країнах, що розвиваються».

Заходи впровадження концепції ЕП на рівні країн повинні дотримуватися єдиного підходу та забезпечувати досягнення двох результатів:

1) стимулювання впровадження концепції ЕП та її інтеграції у відповідну політику та нормативно-правові акти, що призведе до посилення ролі концепції ЕП в екологічній, промисловій та інших відповідних національних стратегіях у країнах-учасниках Програми;

2) були визначені можливості ЕП-концепції та початок її впровадження, при цьому були підтверджені екологічні, економічні та соціальні ефекти, які повинні бути досягнуті підприємствами у галузі охорони навколишнього середовища.

3.3. Основні переваги від впровадження і розвитку ЕП-концепції

Міжнародна практика свідчить про те, що види економічних, екологічних і соціальних ефектів від впровадження концепції ЕП сильно

різняться й виходять далеко за рамки традиційних бізнесових переваг. Еко-індустріальні парки дозволяють компаніям вилучати відповідну вигоду з більш широкого співробітництва всередині компанії (між керівництвом, технічними, фінансовими, екологічними відділами тощо), а також між компаніями, урядом та постачальниками послуг. Компанії отримують можливість колективно перетворювати екологічні проблеми у бізнес-рішення, раціонально використовуючи ресурси та співпрацюючи через загальну інфраструктуру. При цьому така співпраця відбувається за чотирма ключовими напрямками: енергетика, водопостачання, обмін відходами й побічними продуктами, а також послуги. Сфера співпраці також охоплює й безліч інших секторів, включаючи співпрацю з науково-дослідними та технологічними інноваційними центрами, регіональними програмами створення робочих місць і проектами з раціоналізації логістики та оптимізації землекористування тощо.

За результатами глобальної порівняльної оцінки, проведеної ЮНІДО у 12 країнах, було визначено основні переваги від впровадження і розвитку ЕП-концепції:

1. Економічні переваги, отримувані від ЕП, включають у себе:

Створення робочих місць за допомогою таких заходів, як застосування еко-інновацій та промислового співробітництва.

Зростання рівня конкурентоспроможності бізнесу є одним з найбільш важливих факторів розвитку ЕП, оскільки галузі, що працюють у добре спроектованих парках з ефективним управлінням, можуть використовувати переваги, пов'язані із раціональним використанням ресурсів, скороченням утилізації відходів, збільшенням доданої вартості та зниженням ризиків, а також іншими доступними послугами, що призводить до економії витрат. Деякі ЕП також повідомили про збільшення *рівня прямих іноземних інвестицій*.

Непрямі переваги від ЕП доволі важко оцінити кількісно, однак вони мають вирішальне значення для довгострокової економічної стійкості парку. До них відноситься *непряме забезпечення зайнятості через підвищення кваліфікації й професійної підготовки, передачу технологій, покращення*

репутації й збільшення рівня «демонстраційного ефекту», що виникає внаслідок застосування передової практики, призводячи до більш широкого впровадження найефективніших методів.

2. Екологічні переваги ЕПІ досить різноманітні та включають у себе *зниження рівня забруднення за рахунок більш ефективного використання ресурсів (сировини, води, енергії тощо) та скорочення, повторного використання і рециркуляції відводів*, що також сприяє зберіганню й захисту місцевого біорізноманіття та природи в цілому. Окрім того, ефективне управління хімічними та небезпечними речовинами у ЕПІ може привести до додаткових екологічних переваг та підвищення рівня безпеки працівників.

3. Соціальні переваги, одержувані в результаті діяльності ЕПІ, можуть каталізувати *створення якісних місцевих робочих місць за рахунок поліпшення умов праці*. ЕПІ також працюють над підвищенням рівня добробуту місцевого громадянства шляхом покращення роботи з населенням. При цьому деякі програми ЕПІ працюють над *підвищенням рівня гендерної рівності*, наприклад, шляхом створення робочих місць для жінок та спеціальних приміщень для працюючих жінок. Поліпшені механізми безпеки допомагають *знижити рівень злочинності, створюючи більш глибоке почуття захищеності для працівників*. ЕПІ часто надають підтримку оточуючій громадськості шляхом створення соціальної інфраструктури, такої як *центри професійної підготовки, підвищення кваліфікації*, а також надання більш широких громадських послуг [1].

Отже, еко-індустріальні парки являють собою сталі інклюзивні промислові парки, що реалізують глобальну концепцію інтеграції економічних, соціальних та екологічних аспектів, фундаментальною основою якої є енергоефективність, чисте екологічне виробництво й, перш за все, промисловий симбіоз, та які завдяки своїй інвестиційно-інноваційній природі є стратегічно-дієвим засобом досягнення встановлених цілей сталого розвитку індустріального світу.

Перелік контрольних питань для самоперевірки за темою 3

1. Перелічіть нормативно-правові документи, як регулюють сферу діяльності індустріальних парків в Україні.
2. Розкажіть, у якій частині України зосереджено найбільшу кількість індустріальних парків.
3. Дайте визначення поняття еко-індустріальний парк.
4. Які терміни використовують для позначення еко-індустріальних парків на міжнародному рівні?
5. Назвіть цілі сталого розвитку, що стосуються еко-індустріальних парків.
6. Охарактеризуйте економічні переваги, отримувані від впровадження ЕП-концепції.
7. Охарактеризуйте екологічні переваги, отримувані від впровадження ЕП-концепції.
8. Охарактеризуйте соціальні переваги, отримувані від впровадження ЕП-концепції.

ТЕМА 4

РОЛЬ КЛАСТЕРНИХ ФОРМ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА В ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

План

4.1. Сутність кластера та його ознаки

4.2. Етапи створення кластеру. Відмінності кластеру від інших об'єднань підприємств.

4.3. Класифікація видів кластерів.

4.1. Сутність кластера та його ознаки

Виникнення самостійного економічного поняття «кластер» пов'язане з вивченням, аналізом та узагальненням інформації про діяльність успішних груп підприємств із США і Європи. *Кластери* (англ. cluster) – скупчення, пучок, група, гроно, рій, жмуток; збиратися групами, асоціюватися, рости гронами.

У межах кластерної теорії в економіці та державному управлінні з'явилося безліч ідей і концепцій; найбільш відомими та важливими є роботи *Майкла Портера* [5]. Цей дослідник одним із перших сформулював визначення кластера в економіці; він є найвидатнішим прихильником і поширювачем кластерної теорії. Кластерна модель М. Портера використовується в усіх розвинених країнах світу під час розроблення напрямів соціально-економічної політики, є дійовим інструментом підвищення конкурентоспроможності економіки та соціального розвитку в цілому.

М. Портер визначив декілька ключових причин позитивного впливу кластерної форми організації виробництва на економічний розвиток:

- кластери забезпечують підвищення продуктивності праці й ефективності виробництва;
- стимулюють інновації;
- полегшують комерціалізацію знань і виробництва [8].

Класичне визначення кластера звучить наступним чином: *кластер* – це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємозалежних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій в певних областях, що конкурують, але разом з тим і ведуть спільну роботу.

Кластер – це галузеве, територіальне та добровільне об'єднання організацій, які тісно співпрацюють між собою, а також з іншими суб'єктами в ланцюжку створення цінності з метою підвищення конкурентоздатності власної продукції, її експорту й сприяння економічному розвитку регіону [5].

Зауважимо, що сьогодні географічна близькість не є обов'язковою рисою кластеру, адже завдяки сучасним комунікаційним технологіям різні етапи технологічного процесу можуть узгоджуватися у режимі реального часу незалежно від реального місця розташування виробничих фондів.

М. Портер стверджував, що лідерство компаній на міжнародному ринку забезпечується саме їх взаємопов'язаністю у межах одної чи декількох галузей – і це підтверджується процесами концентрації світової економіки упродовж останніх десятиліть та перерозподілом ресурсів і споживчих ринків на користь мультинаціональних підприємств – іншими словами, глобальною монополізацією міжнародних економічних відносин [9].

Основні ознаки кластерів:

- кластер проявляється через взаємодію людського капіталу. Саме людський ресурс є тією основою, яка забезпечує пошук спільних інтересів та розвиток різноманітних форм співробітництва серед владних установ регіону, підприємств та інституцій. Зацікавленість у реалізації конструктивного діалогу та потреба у створенні додаткових конкурентних переваг спонукає учасників регіональної економічної взаємодії до формування кластерів;

- кластер реалізує свій потенціал через використання переваг організаційного ресурсу. Налагодження горизонтальних та вертикальних схем кооперації серед підприємств малого і середнього бізнесу та елементів ринкової інфраструктури на певній території дозволяє, з однієї сторони, побудувати

ефективні канали створення доданої вартості, з іншої, зберегти мотиваційні механізми серед учасників міжсуб'єктної взаємодії і примножити їх конкурентні переваги;

– кластер є складовою регіональної інноваційної системи, відповідно, стратегія розвитку територіально-галузевого об'єднання повинна бути взаємоузгоджена з інноваційними пріоритетами соціально-економічної системи.

Визначені положення тісно переплітається також і з концепцією «5І» – необхідних умов виникнення кластера, які одночасно є ознаками територіально-галузевого об'єднання з позиції його інституційної природи:

- «ініціатива», «інтерес» та «інформація» є формами прояву взаємодії людського капіталу;

- «інтеграція» забезпечується через використання переваг організаційного ресурсу кластера;

- характер «інновацій» повинен відповідати стратегії інноваційного розвитку регіону.

4.2. Етапи створення кластеру. Відмінності кластеру від інших об'єднань підприємств

Після розгляду економічної сутності кластерів доцільним перейти до дослідження особливостей виникнення та еволюційного шляху розвитку кластерів, які можна систематизувати в розрізі шести основних етапів:

1) народження кластера, як правило, обумовлюється історичними обставинами, такими як наявність сировини, спеціальних знань в науково-дослідних організаціях або традиційне «ноу-хау», спеціальні, або сучасні вимоги певної групи, клієнтів, або фірм, та місцезнаходження фірм або підприємств, що відображають важливі інновації в технологіях, які стимулюють зростання багатьох інших. На першому етапі розвитку кластерів досить часто утворюються нові підприємства, що є передумовою для

географічної концентрації суб'єктів господарювання, що знаходяться переважно на однаковій виробничій стадії;

2) з початком агломерування підприємств, вони починають отримувати більше вигодах (переваг), обумовлених зовнішніми факторами, та акумулюють їх. Першим зовнішнім економічним фактором є створення групи спеціалізованих постачальників і підприємств з обслуговування, які часто утворюються після вертикальної дезінтеграції компаній, а також створення спеціалізованого ринку праці;

3) формування нових організацій, які надають послуги декільком підприємствам у кластері, який зростає (розширюється), наприклад, науково-дослідні інститути, спеціалізовані навчальні заклади та бізнес-асоціації;

4) розвиток зовнішніх економічних факторів та формування нових місцевих організацій сприяють зростанню рівня важливості, престижу і привабливості кластера. Ця ситуація, як правило, сприяє зростанню приєднання до кластера кількості фірм та висококваліфікованих працівників, що обумовлює зростання його привабливості та створенню оптимально сприятливих передумов для виникнення нових підприємств;

5) формування нематеріальних активів у вигляді взаємовідносин, що сприяють безкоштовному обміну інформацією, знаннями через, наприклад, неформальне співробітництво і допомагають координувати господарську діяльність. Тому, зрілі регіональні кластери можуть мати сполучення спеціальних, диференційованих, локалізованих відносин між особами та організаціями, які координуються щоденною співпрацею або правилами, які, переважно, діють тільки за умови сусідства;

6) кластер може бути успішним десятиріччями, або може стати складовою частиною нового кластера. Так, для багатьох регіональних кластерів рано чи пізно, але все розпочинається стадія занепаду. Як правило, основною причиною занепаду кластера є зміна бізнес поведінки підприємств-учасників, оскільки, остання у технологічному, інституціональному, соціальному і культурному аспектах стає більш внутрішньо-орієнтованою [10].

На відміну від класичних форм кооперативно-господарської взаємодії, кластерні системи характеризуються такими ключовими особливостями:

- наявністю великого підприємства-лідера, який об'єднує довготермінову господарську, інноваційну та іншу стратегію усієї системи;
- територіальною локалізацією більшості суб'єктів господарювання – учасників кластерної системи;
- стійкістю господарських зв'язків між підприємствами-учасниками кластера, домінуючим значенням даних зв'язків для більшості учасників;
- довгостроковою координацією взаємодії учасників системи в рамках її виробничих програм, інноваційних процесів, основних систем управління, контролю якості;
- орієнтованістю продукції кластерів на експорт або імпортозаміщення;
- наявністю сучасних корпоративних систем управління, контролю бізнес-процесів, колективного господарського моніторингу тощо

4.3. Класифікація видів кластерів.

Дослідники, що вивчають розвиток кластерів, вважають, що для їх класифікації доцільно застосувати 8 таких основних критеріїв:

- стадія життєвого циклу;
- рівень розвитку;
- економічна значущість;
- межі локалізації;
- спеціалізація;
- характер ядра [8].

Розглянемо кожен з критеріїв класифікації кластерних формувань детальніше. Критерій *«стадія життєвого циклу»* (табл. 4.1) є найбільш загальним і розділяє кластери на три великі групи, кожна з яких характеризується властивими для стадії розвитку закономірностями.

Таблиця 4.1 – Класифікація кластерів за критерієм стадії життєвого циклу

<i>Тип кластеру</i>	<i>Характеристика</i>
Ембріональний	Процеси спеціалізації і кооперації лише починають розвиватися, історія кластеру тільки складається, спостерігаються лише початкові імпульси кластерних ініціатив. Вік кластеру – менше 25 років
Розвинутий	Склалась повноцінна кластерна структура спеціалізованих основних учасників, горизонтальні і вертикальні зв'язки між якими постійно зміцнюються, що веде до стійкого росту конкурентоспроможності. Вік кластеру - більше 25 років
Зрілий	Структура кластеру стабільна, темпи його росту й інноваційні зміни сповільнюються, економічна значимість постійна або знижується. Вік кластеру більше 100 років

Критерій «рівень розвитку» (табл. 4.2) відображає ступінь «зрілості» промислового кластера. У вищу категорію «сильних» кластерів потрапляють тільки ті з них, для яких характерна достатня збалансованість розвитку як основного (кореневого) бізнесу, так і пов'язаних з ним виробництв і спеціалізованого сервісу, висока внутрішня конкуренція, науково-дослідний та інноваційний потенціал світового рівня, інтенсивна внутрішньокластерна взаємодія в рамках сумісних проектів і роботи міжгалузевих організацій.

«Стійкі» кластери демонструють позитивну динаміку становлення всіх його елементів й внутрішньокластерної взаємодії, проте поки що не досягли необхідного рівня розвитку для отримання впевнених вигід від агломерації.

«Потенційні» кластери характеризуються нерівномірним розвитком структури такого формування й слабкістю окремих елементів моделі «Даймонд». При цьому присутні виражені конкурентні й фундаментальні переваги які, сприяють подальшому розвитку. З погляду формування промислової політики, стійкі й потенційні кластери викликають найбільший інтерес.

Латентні кластери, хоча й об'єднують низку досить успішних компаній, загалом дуже далекі від повноцінної кластерної структури і процеси її формування відбуваються достатньо повільно. Ці кластери є об'єктом уваги дослідників і державних органів, але не розглядаються як рушійні сили економічного зростання в країні.

Таблиця 4.2 – Класифікація кластерів за рівнем розвитку

<i>Тип кластеру</i>	<i>Характеристика</i>	<i>Індикатори</i>
Сильний	Ефективна структура кластеру, яка відображає важливі етапи виробничого циклу, висока конкуренція і активна взаємодія між учасниками створюють стійкі конкурентні переваги	Концентрація виробництва – більше 40%, річні темпи росту – більше 10%, зв'язки кооперації – більше 10%. Значна частка продукції кластера в міжрегіональному обміні; поставки продукції на експорт; відсутність ввозу продукції кластера в регіон. Наявність кластерних програм органів управління
Стійкий	Структура кластеру стабільно розвивається, але ще не накопичена критична маса виробничого потенціалу для отримання значних переваг від агломерації	Висока частка продукції кластеру в міжрегіональному обміні; постачання продукції на експорт; перевищення вивозу над ввозом. Наявність кластерних ініціатив і проектів
Потенційний	Структура кластеру ще зовсім фрагментарна, але інтенсивно розвивається	Темпи росту виробництва, продажів, інвестицій і продуктивності праці вищі, чим аніж в інших секторах
Латентний	Наявні лише окремі кластерні структури, не вистачає стійкої комунікативної взаємодії	Наявність окремих конкурентоспроможних підприємств, їх взаємодія з зовнішніми постачальниками й організаціями, які підтримують ці підприємства

Критерій *межі територіальної локалізації* (табл. 4.3) також характеризує значущість промислових кластерів, але не в економічному, а географічному аспекті. Світова практика показує, що кластеризація може відбуватися в масштабах міста або навіть невеликого району крупного мегаполісу.

Таблиця 4.3 – Класифікація кластерів за рівнем локалізації

<i>Тип кластеру</i>	<i>Характеристика</i>
Міський	Кластер локалізований у межах міста (town) або визначеної частини великого міста (city)
Регіональний	Кластер локалізований в межах регіону (району, області, провінції, штату) або декількох адміністративних регіонів
Національний	Кластер локалізований у межах держави
Міжнародний	Кластер заснований на міжнародному розподілі праці, і його учасники мають різну державну приналежність

Найбільш поширена вузька локалізація в межах окремого міста. На цю групу кластерів припадає понад 60% від їх загальної кількості.

Критерій «економічна значущість» (табл. 4.4) дає змогу класифікувати промислові кластери за їхніми розмірами й довготривалим впливом на економіку певної території. Методологічно важливим є визначення головного кількісного показника, який знаходиться в основі згаданої класифікації.

Таблиця 4.4 – Класифікація кластерів за економічною значущістю

<i>Тип кластеру</i>	<i>Характеристика</i>
Зростаючий	Чисельність зайнятих у кластері постійно збільшується, він перетягує людські ресурси з інших секторів економіки. Частка кластера в економіці суттєва і має позитивні темпи росту
Зменшуваний	Чисельність зайнятих у кластері постійно зменшується, його трудові ресурси вивільняються з виробничого циклу. Частка кластеру в економіці падає
Стабільний	Чисельність зайнятих у кластері суттєво не змінюється, його частка в економіці значна і стабільна

Класифікація «характер ядра» (табл. 4.5) відображає структуру ринку, на якому діють основні учасники промислового кластера. В цьому контексті виділяється «італійська» модель кластеризації, яка заснована на посиленні міжнародної конкурентоспроможності дрібних і найдрібніших підприємств та дає багаті приклади дифузних кластерів. Навпаки, до центрованих відносяться автомобільний кластер у Німеччині, аерокосмічний у Московській області й багато інших. Центрована структура кластера є поширенішою від дифузної.

Таблиця – 4.5 Класифікація кластерів за характером ядра

<i>Тип кластеру</i>	<i>Характеристика</i>
Центрований	Структура кластеру близька до монополії чи олігополії, ядро кластеру представлене однією або декількома крупними компаніями. Середні й дрібні підприємства формують сателітні утворення навколо ядра
Дифузний	Кластер є об'єднанням малого бізнесу. Структура кластеру тяжіє до конкурентної, ядро кластера складає багато невеликих компаній

За критерієм «спеціалізація» (табл. 4.6), тобто за характером профілюючого продукту або послуги кореневого бізнесу, виконуючого кластероутворюючі ініціативні функції, кластери можна розділити на 3 основних типи – індустріальні, інноваційні й сервісні.

Таблиця 4.6 – Класифікація кластерів за їх спеціалізацією

<i>Тип кластеру</i>	<i>Характеристика</i>
Індустріальний	Учасники кластеру групуються навколо промислової компанії або декількох промислових підприємств, які виступають кластероутворюючим ядром і основним ініціатором. Основна кінцева продукція – промислові товари
Інноваційний	Учасники кластеру групуються навколо науково-дослідних організацій або університетів як ядро кластера. Основна кінцева продукція – нові технології, продукти, об'єкти інтелектуальної власності
Сервісний	Учасники кластеру групуються навколо крупних торгових, фінансових або інших непромислових організацій. Основна кінцева продукція – виробничі й невиробничі послуги

У світовій економіці існує ще багато підходів щодо класифікації кластерів, але універсального підходу, який враховує всі особливості створення та функціонування кластерних об'єднань підприємств, досі не існує. Це пояснюється тим, що кластерні об'єднання підприємств залежно від складу їхніх компонентів, взаємозв'язків виробництв, напрямків спеціалізації відрізняються за своєю структурою, масштабами діяльності, видами продукції тощо.

Перелік контрольних питань для самоперевірки за темою 4

1. Роботи якого економіста вважаються найбільш важливими у вивченні теорії кластерів?
2. Поясніть, яким чином, на думку М. Портера, кластерна форма організації виробництва впливає на економічний розвиток.
3. Дайте визначення поняття «кластер».
4. Перелічіть основні ознаки кластерів.

5. Охарактеризуйте основні етапи створення та розвитку кластерних об'єднань.

6. Поясніть, чим кластер відрізняється від інших форм кооперативно-господарської взаємодії.

7. Перелічіть критерії за якими класифікують кластери.

8. Назвіть та охарактеризуйте види кластерів за критерієм стадії життєвого циклу; за економічною значущістю; за межами територіальної локалізації.

ТЕМА 5

ОСОБЛИВОСТІ КЛАСТЕРНОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇН ЄС

План

- 5.1. Сутність кластерних політик та їх класифікація
- 5.2. Інструменти розвитку кластерів на національному рівні
- 5.3. Інструменти розвитку кластерів на регіональному та локальному рівні

5.1. Сутність кластерних політик та їх класифікація

Для держави важливо обумовити розвиток кластерних процесів, створивши умови малим та середнім підприємствам для об'єднання в кластер, який є платформою для співпраці між різними суб'єктами в конкретних територіях у напрямі дослідження і розвитку технологій та інновацій. Кластери виконують функції розподілу прийнятих економічних рішень; механізму проведення таких рішень у дію; проєктних ініціатив, що мобілізують приватно-державні зусилля на покращення безпосередньо структури економічного середовища. Для кластерної політики вони є динамічним інструментом для розробки та просування стратегічних напрямів галузевої спеціалізації, а кластерна політика виступає як система державних гарантій із підтримки кластерних ініціатив.

Кластерні політики – це формальне представлення політичних зобов'язань та домовленостей в кластерному розвитку на державному рівні з метою посилення та фасилітації існуючих кластерів та/або створення нових. Політики мають розглядатись, як рамкові правила та моделі (англ. – frameworks), які є відкритими для динамічного коригування як знизу (від бізнесу), так і зверху (від регіональних та центральних органів виконавчої влади). Кластерні політики комбінують правила (політики), програми та інструменти.

Головна мета кластерних політик – покращення конкурентоспроможності цільових секторів економіки та їх суб'єктів (головним чином, МСП) на регіональному та національному рівнях.

Стратегічні цілі та завдання цих політик, досягнення яких покращує загальну конкурентоспроможність, можуть стосуватись сукупності напрямів, а їх пріоритетність визначаються самостійно в залежності від регіону чи сектору:

1. Поглиблення спеціалізації регіонів та цільових секторів.
2. Ріст зайнятості в цільових секторах
3. Залучення та/або утримання талантів на регіональному рівні (зменшити ефект виїзду в столицю або за кордон) для високотехнологічних секторів, або розвиток робітничих професій.
4. Ріст інноваційності.
5. Покращення виробничої кооперації.
6. Зростання експорту.
7. Створення та розвиток нових галузей чи секторів економіки.

Згідно політик ЄС, існує 4 рівні інструментарію – відповідно критерію територіального масштабу та об'єкту застосування по відношенню до кластеру.

Рівень 1. Політики та програми на рівні окремо взятого кластеру.

Рівень 2. Політики на регіональному рівні.

Рівень 3. Національні політики та стратегії, які визначають секторальні пріоритети та напрями розвитку й мають пряме відношення до кластерного розвитку (промислова політика, інноваційна, експортна, цифрова), а також національна політика регіонального розвитку.

Рівень 4. Політики, що визначають загальноекономічний курс та умови, в першу чергу податкова, фінансова політики.

Кластерні політики знаходяться, головним чином, на перетині регіональних та промислових політик [6].

Інакше кажучи, в широкому розумінні, як механізм реалізації, й враховуючи, що національні стратегії експорту, цифрової трансформації, інновацій, які розробляються окремими установами й незалежно від

промислової політики та стратегії, кластери також можуть бути частинами їхніх політик та планів заходів (рис. 5.1).

Рисунок – 5.1 Взаємозв'язок кластерної та інших політик

Все-ж, головною з точки зору визначення цілей та завдань кластерів, динаміки їх розвитку, впливу на окремі положення політик самих кластерів є *регіональна політика*, тобто *політика економічного та промислового розвитку окремого, конкретного регіону*. Саме тут має відбуватись синтез всіх політик національного рівня, з відповідними рішеннями щодо створення та імплементації динамічного регіонального розвитку та зростання, серед яких кластерний розвиток є пріоритетним.

Відповідно, головними стейкхолдерами кластерних політик після керівників кластеру є керівники департаментів промисловості та економіки обласних держадміністрацій.

Кластерні політики та програми містять в собі чисельні елементи в певній ієрархії та взаємодії. Ефективна структуризація цих елементів є дуже важливою, політика не буде ефективною, якщо не задіяти правильні елементи в правильній послідовності.

Розглянемо основні терміни та поняття, що стосуються кластерної політики:

- *кластерна ініціатива або програма* – сфокусований набір дій в певній послідовності, який планується та реалізується для досягнення певної цілі або цілей по розвитку кластеру. Ці програми включають певні види діяльності кластеру, яку в свою чергу базуються на внутрішніх та зовнішніх механізмах, інструментах та сервісах.

- *вид діяльності кластеру* – це певна діяльність, якою займається кластер на постійній, регулярній основі. Наприклад, це може бути нетворкинг, експортний маркетинг, регулярні навчання, виставкова діяльність. Види діяльності зазначаються в Статуті кластерної організації, але можуть змінюватись в часі в залежності від цілей розвитку.

- *механізм або рушій розвитку кластеру* – сукупність інструментів в одній категорії, використання яких забезпечує динаміку розвитку кластеру в певному напрямі. Наприклад, це може бути «Горизонтальна кооперація між компаніями, учасниками кластеру», що дає в результаті посилення всього ланцюга створення цінності в даному секторі.

- *сервіс кластеру (сервісна послуга)* – послуга, яку дирекція кластеру чи кластерна спільна виробляє для задоволення потреб своїх учасників. Наприклад, це може бути регулярне інформування про новини кластеру, або послуга по підготовці грантових проєктів.

- *інструмент* – засіб надання послуги для цільової групи, що базується на розвинутих ресурсах та кращих практиках. Інструменти можуть бути внутрішніми – виробленими в самому кластері (наприклад, веб-сайт), або зовнішніми, організованими на рівні інших, більш високорівневих політик (наприклад, структурні фонди для розвитку інновацій)

- *ресурси (людські ресурси)* – сукупність людей з їхніми фізичними і розумовими здібностями та відповідним трудовим потенціалом, хто забезпечує всі бізнес-процеси, необхідні для досягнення цілей.

- *результати* – це те, що цільова група отримує від споживання сервісів. Кластерні проекти та ініціативи оптимізують взаємозв'язок між видами діяльності, механізмами, сервісами, інструментами та ресурсами й направляють їх на виконання тих чи інших цілей [6].

Таким, чином інструменти є складовими механізмів, які обслуговують ті чи інші види діяльності.

5.2. Інструменти розвитку кластерів на національному рівні

Позитивний зарубіжний досвід державної інституційно-фінансової підтримки розвитку кластерів може сприяти інтенсивному проведенню соціально-економічних реформ в українському суспільстві.

Наднаціональні органи, зокрема, Європейська Комісія, в рамках кластерної політики запровадили інституційне забезпечення кластерного розвитку з акцентом на малий та середній бізнес як один з пріоритетних напрямів укріплення економіки ЄС.

Кластерна політика національного рівня реалізована в таких європейських країнах як Австрія, Чехія, Данія (Данська Виконавча Рада із Розвитку Бізнесу та Зростання, створена у 2018 році, підтримує діяльність кластерів та визначає стратегічні напрями кластерного розвитку), Естонія (вже реалізувала три програми кластерного розвитку, наразі реалізується четверта на 2019- 2023 рр.); Франція (Politique des pôles de compétitivité), Німеччина (чотири програми кластерного розвитку, діють до 2022 року), Угорщина, Італія, Латвія, Литва, Чорногорія (двоетапна програма 2012-2016 та 2017-2020 р.), Польща (понад 4 програми), Португалія, Румунія, Словакія, Словенія, Іспанія, Швеція.

Кластерна політика регіонального рівня реалізується в таких країнах як Бельгія, Греція (до 2015 року була національна програма, зараз Регіональна операціональна програма Аттіка 2014-2020 рр.), Велика Британія (Фонд «Strength in Places», який підтримує регіональний науковий та інноваційний розвиток), Польща.

Є також ряд країн, в яких на поточний момент відсутні спеціальні програми кластерного розвитку, або він підтримується суміжними програмами чи структурними фондами ЄС: Болгарія, Хорватія (була програма до 2014 р.), Кіпр (очікується створення програми), Фінляндія; Ісландія (програми кластерної підтримки були в минулому, зараз використовуються інші підходи до кластерного розвитку), Ірландія, Мальта, Нідерланди.

Програми та інструменти підтримки на національному рівні в інших країнах світу різняться за сферою підтримки: деякими передбачена підтримка на територіальному рівні (Бразилія, Тайвань, Мексика), інші мають секторальну або технологічну орієнтацію (Ізраїль, Канада, Китай, Сінгапур, Південна Корея).

В азіатських країнах підтримка на національному рівні була ключовим інструментом, оскільки розвиток кластерів супроводжувався централізованою державною політикою, яка, тим не менш, була обмежена лише першими фазами розвитку кластерів - запуском, зростанням та стабілізацією (Японія).

Зважаючи на європейський досвід фінансування створення та функціонування кластерів, в загальному можна *виділити три основні джерела їх підтримки*:

1. Державний бюджет (Франція, Швеція, Португалія, Норвегія).
2. Регіональні бюджети (Німеччина, Великобританія, Литва, Польща).
3. Структурні фонди ЄС (Німеччина, Великобританія, Литва, Польща) [Entrepreneurial Discovery and the Competitive Market Process].

Таким чином, кластерна політика національного рівня в більшості країн, зокрема, в Європейському Союзі, вже стала або стає невід'ємною складовою економічної політики держави [6].

Найбільш важливими заходами та інструментами національних кластерних програм виступають:

- підтримка участі МСП у кластерах;
- підтримка міжнародного співробітництва та інтернаціоналізації кластерів;

- їх міжсекторальної співпраці;
- фінансування проєктів учасників кластерів;
- подальший розвиток управлінських організацій в кластерах;
- фінансування нетворкінгу;
- забезпечення технічної допомоги для управлінських організацій кластерів;
- підтримка виходу на ринок (тестування, прототипи, демонстраційні проєкти);
- просування нової культури співпраці та управління серед різних стейкхолдерів;
- забезпечення формування або підтримки репутації та громадської думки щодо кластерів та підтримка їх заходів по зв'язках з громадськістю;
- розвиток цифровізації;
- просування інноваційної бізнес-моделі;
- підтримка діяльності кластерних організацій, пов'язаної із розвитком підприємництва;
- розвиток специфічної кластерної інфраструктури та інші.

Інструменти національних кластерних політик призначаються як для кластерних ініціатив, тобто створення і розвитку нових кластерів, так і для зрілих кластерів і, за необхідності, їх інституційної, технологічної або організаційної трансформації. Окремі інструменти доступні лише для кластерів, що отримали відповідний рівень досконалості (cluster excellence), наприклад, підтримка міжнародного співробітництва.

Для зрілих кластерів представляються найбільш *ефективними для впровадження на національному рівні такі інструменти* як інноваційні конкурси, інструменти фандингу та фандрейзингу, забезпечення кооперації та співпраці між національними кластерами стратегічних секторів економіки, посилення співпраці з галузевими асоціаціями в пріоритетних (або стратегічних) секторах економіки, механізми інтернаціоналізації кластерів (наприклад, встановлення зв'язків та учбові поїздки; підтримка з боку

експортних агентств; фінансування діяльності; співпраця з іншими ініціативами з фінансування, підтримка міжнародного нетворкінгу тощо.

Для кластерних ініціатив або новостворених кластерів на національному рівні здійснюється картування кластерів, створюються фінансові стимули для організації кластерних об'єднань (у вигляді грантового чи прямого фінансування, звільнення від сплати обов'язкових платежів, надання податкових преференцій), підтримка мережевих зв'язків за рахунок імплементації програм співпраці з університетами та дослідницькими установами та створення відповідної екосистеми кластерів (центрів трансферу технологій, відкриття університетів, що готують за відповідними спеціальностями тощо), створюються освітні та тренінгові програми підготовки та перепідготовки кадрів як для персоналу кластерів, так і для створення кадрового резерву для підприємств і організацій кластеру.

Ці та названі вище інструменти можуть міксуватися в залежності від цілей кластерної політики, а також при необхідності проведення модернізації, відновлення, зміни або розширення діяльності існуючих кластерів відповідно до глобальних тенденцій індустріального розвитку. Небагато програм в ЄС концентрується виключно на кластерних ініціативах або зрілих кластерах, але вони мають переваги у вигляді ефективної концентрації ресурсів на досягнення конкретного результату.

Діяльність кластерів в Європі фінансується з різних джерел, ключовими з яких виступають:

- державне фінансування, внески учасників кластеру;
- кошти учасників, що спрямовуються на спільні дослідницькі, технологічні та інноваційні проєкти;
- забезпечення платних послуг для учасників кластерів та фінансування місцевих органів влади тощо.

5.3. Інструменти розвитку на регіональному та локальному рівні

Політика кластерного розвитку в європейських країнах має регіональну вісь базування, тобто регіональна кластерна підтримка у вигляді цілісної кластерної політики чи заходів окремих стратегій регіонального розвитку присутня у більшості країн. У травні 2010 року Комісія із конкурентоспроможності ЄС задекларувала, що “регіональний рівень є ключовим для інновацій”.

Регіональна кластерна політика може бути частиною наднаціональної (європейської) або національної кластерної (чи іншої – промислової, економічної, інноваційної тощо) політики в залежності від бачення та спрямованості стратегій національного розвитку та інституційних рамок.

За даними European Observatory for Clusters and Industrial Change, регіональні програми розвитку кластерів прийняті в таких країнах як Бельгія, Велика Британія, Польща, Словаччина.

Регіональні програми кластерного розвитку тісно пов’язані із національними програмами та програмами Європейського Союзу в Данії, Фінляндії, Франції, Німеччині (в залежності від регіону), Італії, Нідерландах, Португалії, Іспанії (тільки з кластерними програмами ЄС). Відбір інструментів в рамках цих програм залежить від конкретного проєкту в регіоні, де враховано фазу життєвого циклу кластеру (кластерна ініціатива, незрілий, зрілий кластер тощо), цілі програми (інноваційний розвиток чи підвищення конкурентоспроможності), доступні джерела фінансування тощо.

Кластерна підтримка в значній мірі зосереджена на розвитку малого й середнього бізнесу, міжсекторальній співпраці та підвищенні професіоналізму в управлінні кластерними організаціями.

Серед найбільш поширених інструментів кластерної політики регіонального та локального рівня в ЄС можна вказати такі (відповідно до стадії розвитку кластерів):

Для кластерних ініціатив та новостворених кластерів:

- картування кластерів на рівні регіону;
- визначення фірм і організацій, які б могли працювати разом;
- створення координаційних організацій;
- програми навчання та підвищення кваліфікації суб'єктів кластеру;
- інструменти залучення та утримання талантів й підвищення зайнятості у регіоні;
- створення регіональних інституцій - фасилітаторів кластерних ініціатив;
- заходи із налагодження зв'язків та покращення виробничої кооперації;
- підтримка інноваційної діяльності кластерів та створення відповідних інноваційних екосистем (бізнес-інкубаторів, центрів трансферу технологій).

Для зрілих кластерів це

- допомога у налагодженні співпраці із освітніми закладами, стажування студентів, організація заходів із обміну досвідом та міжкластерної взаємодії;
- грантові програми реалізації спільних із освітньо-науковим сектором інноваційних проєктів;
- створення інвестиційних та венчурних фондів (Велика Британія, Німеччина, Франція, Швейцарія, Нідерланди);
- пряме фінансування (позики, субсидії), які становлять близько 50% видатків на створення нової продукції (Франція, США, інші країни);
- пільгові кредити (із низькою або нульовою відсотковою ставкою) (Швеція, Німеччина);
- заходи із залучення інвесторів та просування діяльності кластерів тощо.

У 90% програм кластерного розвитку використовувалося грантове фінансування, а також технічна допомога. Фінансуванню підлягали витрати на координацію діяльності кластерів — створення координаційних центрів,

реалізація проєктів, а також на проєкти дослідження і розробок (Фінляндія, Франція), створення інноваційних платформ (Франція), розвиток концепції мережевої взаємодії (Німеччина). Частка грантового фінансування від держави становила від 0 до 100% витрат проєкту, але найчастіше – 50% [6].

За актуальними даними кластерних спільнот, системна підтримка кластерів в Україні є великою рідкістю як на національному, так і на регіональному рівнях. В останні роки українські кластери та кластерні ініціативи отримують більше допомоги від міжнародних донорів, ніж від держави. Точні дані щодо фінансової підтримки та розподілу інших видів підтримки – не відомі, оскільки центрального органу збору інформації та моніторингу не існує.

Перелік контрольних питань для самоперевірки за темою 5

1. Поясніть, у чому полягає головна мета кластерних політик.
2. Поясніть, у чому полягають стратегічні цілі та завдання кластерних політик.
3. Враховуючи досвід країн ЄС, розкажіть які існують рівні розвитку кластеру.
4. Охарактеризуйте взаємозв'язок кластерної та інших політик.
5. Перелічіть основні терміни та поняття, що стосуються кластерної політики та дайте їм визначення.
6. Назвіть найбільш важливі заходи та інструменти національних кластерних програм.
7. Назвіть найбільш поширені інструменти кластерної політики регіонального та локального рівня.

ТЕМА 6

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ КЛАСТЕРНИХ ОБ'ЄДНАНЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

План

6.1. Базові моделі створення та розвитку кластерів у світі

6.2. Інфраструктурна підтримка розвитку кластерних ініціатив у різних країнах

6.3 Оцінка стану кластерного розвитку в Україні

6.1. Базові моделі створення та розвитку кластерів у світі

При всьому різноманітті підходів до розвитку кластерів у світі визначають три базові моделі з формування політики кластеризації: італійську, данську і голландську.

Для *італійської моделі* характерний еволюційний процес формування та розвитку кластерів, без втручання держави. Для забезпечення конкурентоспроможності малі та середні підприємства, більшість з яких – це родинний бізнес, об'єднували свої зусилля в питаннях постачання, маркетингу, впровадження інновацій тощо з метою зниження собівартості виробництва продукції і надання послуг. Так були створені взуттєвий кластер на Півночі Італії, годинникарський кластер Швейцарії, винний кластер Франції тощо.

Характерними рисами італійської моделі кластеру є:

- відсутність формалізації структури кластеру;
- відсутність фінансових/капітальних зв'язків;
- відсутність відокремленої управлінської/координуючої структури;
- зв'язки між підприємствами ініційовані власниками;
- близькі родинні зв'язки;
- сильна залежність і прив'язка до території, а також високий рівень регіональної ідентифікації;

- давні традиції сильних торгових гільдій;
- високий ступінь незалежності від центрального уряду.

Труднощі використання італійської моделі кластеру іншими країнами зумовили необхідність пошуку нових підходів до формування об'єднань підприємств. Найбільш вдалою на той час була датська ініціатива формування мереж – державна програма реалізована протягом 1988–1993 рр. Основною характеристикою датської моделі є створення системи державної підтримки процесів кластеризації, яка, окрім іншого передбачала обов'язкове існування мережевого брокера з функціями координатора і помічника налагодження контактів між потенційними учасниками кластерів.

Для *данської моделі* характерні наступні завдання: розвиток навичок координатора кластеру; розробка поетапної навчальної програми; забезпечення доступності до діагностики та аналітичної роботи в кластері; розробка чіткої стратегії для кластерів або мереж співробітництва.

Модифіковані версії данської моделі формування кластерів з врахуванням ментальності, культурних традицій були використані у Великій Британії, США, Канаді, Австралії і Новій Зеландії.

В Голландії данська модель була допрацьована і базувалася на забезпеченні тісної співпраці виробничих підприємств з наукою – сектором науково-дослідних установ, тим самим полегшуючи доступ до нових технік і технологій, інформації, знань та навичок, а також до апаратури контрольно-вимірювальної, якими оснащений науково-дослідний сектор. Така структура дозволяє значно знизити кошти впровадження прототипових обладнання і технологій (розподіл коштів-витрат між учасниками кластеру), що в подальшому зумовлює зменшення собівартості продукції, яка виробляється на підприємствах кластеру.

Характерними ознаками *голландської моделі* є: акцент на інновації і технології; активна інноваційна політика уряду; тісна співпраця бізнесу і науково-дослідного сектору [10].

Інноваційна орієнтованість кластерів поступово зростала, та сьогодні вона є найважливішою характеристикою, що визначає конкурентоспроможність кластерних утворень.

Вважається, що кластери мають більшу здатність до нововведень внаслідок наступних причин:

- фірми – учасники кластера здатні більш адекватно та швидко реагувати на потреби покупців;
- учасникам кластеру полегшується доступ до нових технологій, які використовуються у різних напрямках господарської діяльності;
- у інноваційний процес включаються постачальники та споживачі, а також підприємства інших галузей;
- в результаті міжфірмової кооперації зменшуються витрати на НДДКР;
- фірми у кластері знаходяться під інтенсивним конкурентним тиском, який посилюється постійним порівнянням власної господарської діяльності з роботою аналогічних компаній.

На відміну від традиційних промислових кластерів, *інноваційні кластери* представляють собою систему тісних взаємозв'язків не тільки між фірмами, їх постачальниками та клієнтами, але й інститутами знань, серед яких великі дослідні центри та університети, будучи генератором нових знань та інновацій, забезпечують високий рівень регіону. З'являється можливість координації зусиль та фінансових засобів для створення нового продукту та технологій та виходу з ними на ринок. В рамках кластеру стає можливим побудова замкнутого технологічного ланцюга – від створення продукту до його виробництва та виходу на ринок.

Треба відзначити ще одну *відмінність інноваційних кластерів від традиційних промислових*, яке відзначається створенням у їх рамках переважно продукції, орієнтованої на експорт, тобто внутрішньокластерні конкурентні переваги значні у міжнародному масштабі.

Найбільшим серед інноваційних кластерів вважається американська Кремнієва долина, на території якої знаходиться близько 87 тис. компаній, 40

дослідних центрів та десятків університетів, найбільший з яких – Стенфорд. Між університетом та приватним сектором налагоджений постійний обмін інформацією та «зарядженими» інноваційним духом людьми.

Обслуговують кластер близько третини американських венчурних фірм (180 компаній), 47 інвестиційних та 700 комерційних банків, які так чи інакше фінансують діяльність компаній. Такий об'єм інноваційної діяльності дозволив Кремнієвій долині стати лідером національного експорту, та на неї припадає 40% експортної торгівлі Каліфорнії.

У всьому світі технорегіони намагаються повторити успіх долини, навіть у назві: Кремнієве плато у Бангалорі (Індія), Кремнієвий острів на Тайвані, Кремнієве болото в Ізраїлі.

6.2. Інфраструктурна підтримка розвитку кластерних ініціатив у різних країнах

Важливе значення у реалізації державної підтримки розвитку кластерів за кордоном має формування спеціальної інфраструктури. Як правило, реалізація кластерних стратегій передбачає наявність грантоутворюючих фондів (інститутів, агентств), які підтримують кластерні ініціативи: наприклад, Національне агентство планування DATAR (Франція), Інформаційна система пошуку та класифікації кластерів CASSIS (Люксембург), Національна рада з конкурентоспроможності (США), програма кооперації LINK (Великобританія).

Крім того, формуються спеціальні інститути, які спроможні ефективно виконувати функції з розвитку, побудови мережевих структур та їх інтернаціоналізації. До них відносяться центри експертизи (Фінляндія), центри переваг (США), консалтингові, маркетингово-аналітичні та брендингові компанії (Economic Competitiveness Group (США), Центр маркетингово-аналітичних досліджень (Казахстан); інститути та агентства, які входять у кластерні ініціативи (Мюнхенський технічний університет).

Невід'ємною частиною інфраструктурного забезпечення кластерних стратегій є створення бізнес-інкубаторів, технопарків, особливих економічних зон, які є каталізаторами виникнення промислових кластерів.

Таким чином, сьогодні багато країн розробляють державні програми та несуть великі фінансові витрати на «зрощення» кластерів. Такі програми практично розробили всі країни ЄС. Вони реалізуються у відповідності до рішення Лісабонської стратегії з метою впровадження в країнах – членах ЄС економіки знань, спроможної на основі інноваційних кластерів забезпечити конкурентоспроможність, що перевищує показники економік США та Японії.

У Великобританії держава виділила 30 млн. дол. на створення фонду, який буде фінансувати інноваційні кластери, та виділила райони навколо Единбурга, Оксфорда та у Південно-Східній Англії як основні регіони розміщення біотехнологічних фірм.

В Данії в рамках програми конкурентоспроможності виділено 16 кластерів загальнонаціонального рівня та 13 регіонального. Для кожного з них в ході діалогу між фірмами, які входять до складу кластеру та владою різних рівнів розроблені конкретні заходи підтримки.

В Австрії також розроблена національна інноваційно-дослідна програма (TIP), ключовим фактором якої стала політика активізації розвитку зв'язків між дослідним інститутом та промисловим сектором, зниження регуляторних бар'єрів у інноваційних програмах, спеціалізація кластерів та формування центрів конкурентоспроможності.

У Фінляндії в рамках реалізації активної державної промислової політики сформований кластер інформаційних та телекомунікаційних технологій як альтернатива ресурсно-орієнтованому, що працює на «досвідченому» ринку лісового кластеру. Хоча переважна частина продукції кластеру виробляється однією компанією Nokia, що стрімко піднялася на вершину світових корпоративних рейтингів, створені в рамках цього кластеру системи – освіти, інноваційна, мережа пов'язаних виробництва та послуг –

мають самостійну цінність та формують умови для розвитку стійких конкурентних переваг.

Якщо донедавна кластери були привілеєм найбільш розвинутих економік, то в останні роки спостерігається прояв цього феномену і у країнах, що розвиваються. В Угорщині, Польщі, Чехії, Словенії кластеризація підтримується спеціальними програмами. Зокрема, до 2003 року в Угорщині була створена система з більш ніж 150 кластерів за наступними напрямками: будівництво, текстильне виробництво, термальні води, оптична механіка, автомобілебудування, деревообробка, харчова продукція, електроніка та ін. Там також функціонує більш ніж 75 промислових парків, які об'єднують 556 компаній з кількістю працівників 60 тис. чол. промислові парки Угорщини мають суттєві митні та податкові пільги.

Цінний досвід у створенні високотехнологічних інноваційних кластерів накопичений у Канаді. Серед найбільш відомих – біотехнологічний кластер (Монреаль, Торонто, Ванкувер, Оттава, Галіфакс); інформаційно-телекомунікаційний кластер (Ванкувер, Калгарі, Квебек та ін.); кластер високих технологій (Монреаль, Онтаріо та ін.); мультимедійний кластер (Монреаль, Торонто, Ванкувер); виноробний кластер (Ніагара); кластер харчової промисловості (Торонто) та ін.

Сприяє кластерним ініціативам бізнесу в Канаді всі рівні влади – федеральний, регіональний та муніципальний, але конкретні форми підтримки різняться на кожному рівні. У Канаді відсутня єдина концепція реалізації кластерної політики на федеральному рівні. Вважається, що основна роль правління має зводитися до встановлених загальних для економіки правил з надання послуг, а реалізація конкретних кластерних ініціатив може бути доручено адміністраціям провінцій та муніципалітетів.

В той же час кластерна стратегія є частиною національної інноваційної стратегії країни. Координацію даної стратегії здійснює Національна Дослідна Рада (НДР) – провідне федеральне агентство з науководослідного розвитку. Нею були ініційовані технологічні кластерні ініціативи.

Прикладом для створення наукомістких кластерів у Китаї вважається Силіконова долина та деякі інші успішні приклади зарубіжної практики кластеризації. На сьогодні в країні функціонує приблизно 60 високотехнологічних зон, проте їх рентабельність невисока і помітно різниться від регіону до регіону. Тому основним завданням уряд вважає усунення міжрегіональних відмінностей.

Аналізуючи світовий досвід кластеризації, не можна не відзначити тенденції розвитку все більшої кількості міжнародних світових кластерів, в тому числі тих, що виходять за рамки окремих регіонів. Так, наприклад, багато кластерів, які мають статус європейських, прагнуть вийти на міжнародний рівень. Важливу роль у створенні міжнародних кластерів відіграють різні програми науково-технічної співпраці, зокрема, в європейській практиці – це «Єврика» та Рамкові програми НДДКР. Вони допомагають потенційним партнерам встановлювати контакти на національному рівні.

6.3. Оцінка стану кластерного розвитку в Україні

Не зважаючи на довгий період існування, кластерний рух в Україні є слабо організованим на національному рівні і розвивається хаотично. Кластерний розвиток слабо підтримується державою – до 2020 в Україні не було відповідальних органів в центральному уряді, відповідних національних політик чи програм розвитку.

В країні діють близько 50 кластерних ініціатив та кластерів, 22 з них є на платформі ЕССР й в останні роки відбувається значна активізація на регіональному рівні.

Умовно, можна виділити 3 групи організацій.

Перша група – це найбільш розвинуті та масові кластери, серед яких за рівнем організації та масштабами діяльності виділяються Львівський та Харківський ІТ-кластери.

Вони мають розвинений штат, імідж соціальновідповідальних організацій, ведуть регулярну діяльність зі своїми членами, включно з різними проєктами розвитку бізнесу й тісно взаємодіють з місцевою владою в різних регіональних ініціативах.

Серед особливостей цих кластерів – домінування аутсорсингових організацій та виключна орієнтація на зарубіжні ринки. Наслідком цього є слабка інтеграція з іншими економічними секторами свого регіону, а також імідж конкурентів в боротьбі за таланти з промисловими секторами.

Серед промислових кластерів відомими є кластери автомобільної галузі «Закарпаття», Херсонський бізнес-кластер (інжиніринг) та меблевий кластер Рівненщини.

Друга група – це переважна більшість кластерних ініціатив. Зазвичай, це структури, які мають 1–2 координаторів й ведуть різноманітну діяльність в залежності від типу галузі та регіону.

До цього сегменту ми відносимо й добре організовані національні структури, як Український органічний кластер чи Асоціація «підприємств промислової автоматизації України», які об'єднують відповідних виробників на національному рівні.

За критеріями виробничої кооперації, співпраці, орієнтації на експорт та впливу на розвиток кластерних політик – вони є ближчими до кластерних структур, ніж до галузевих асоціацій.

Третя група – це кластерні ініціативи, які ведуть нерегулярну діяльність, або взагалі є «замороженими», тобто не діючими організаціями. Прикладом останньої є кластер «Мехатроніка» (м. Харків), створений в 2016 році і який мав об'єднати ряд виробників авіаційної галузі.

Починаючи з 2020 року кластерний рух в Україні почав розвиватися більш активно, але дослідники відзначають певні перешкоди, які гальмують цей процес:

- відсутність на національному рівні централізованого обліку кластерних об'єднань (щодо кількості діючих кластерів, їх відповідності критеріям якості обліку по окремим секторам, відповідності економічним пріоритетам тощо);
- невідповідність більшості українських кластерів європейським критеріям визначення кластеру;
- дисбаланс щодо кількості створених кластерів у різних галузях економіки;
- відсутність інтегрованих політик та програм по розвитку інновацій та діджиталізації;
- відсутність на постійній основі системних процесів щодо обміну кращими практиками, кваліфікації та просування кластерів в Україні [5].

Головною причиною цього стану є відсутність узгоджених та діючих політик національного рівня, а також відповідальних національних органів.

Найбільшим негативним чинником впливу є відсутність в державі сучасної промислової стратегії та політики – саме там мала б фігурувати кластерна політика, як один з головних інструментів розвитку промисловості та промислових інновацій на регіональному рівні.

В Україні існує кілька аналітичних та експертних центрів розвитку кластерів та кластерних ініціатив:

- Києво-могилянська бізнесшкола – періодично проводить тренінги для координаторів кластерів.
- CLUST.UA – є провідним аналітичним та тренінговим експертом в сфері кластерного розвитку
- Асоціація АППАУ (Асоціація «підприємств промислової автоматизації України») – займається розвитком кластерів в сфері промислових хайтек з 2016 року, є ініціатором концепції кластерів ІАМ (Інжиніринг – Автоматизація – Машинобудування), яка сьогодні реалізується в регіонах Запоріжжя та Харкова.

Українська практика свідчить, що державна кластерна політика національного та регіонального рівнів, як і її інструменти, в Україні перебувають лише на стадії становлення і фактично не отримали розвитку за

роки незалежності. В українському законодавстві налічується кілька десятків законодавчих та нормативно-правових актів, в яких згадуються кластери або які пов'язані із кластерами. Проте жодного законодавчого чи нормативно-правового акту, де б кластерний розвиток був об'єктом державного регулювання, досі прийнято не було.

Перелік контрольних питань для самоперевірки за темою 6

1. Назвіть базові моделі формування політики кластеризації у світі.
2. Охарактеризуйте італійську модель з формування політики кластеризації.
3. Охарактеризуйте данську модель з формування політики кластеризації.
4. Охарактеризуйте голландську модель з формування політики кластеризації.
5. Яка країна вважається родоначальником інноваційних кластерів?
6. Назвіть приклади щодо інфраструктурної підтримки розвитку кластерних ініціатив закордоном.
7. Опишіть класифікацію кластерних об'єднань в Україні за критерієм рівня розвитку та самоорганізації.
8. Назвіть перешкоди, які гальмують розвиток кластерного руху в Україні.

ТЕМА 7.

ПРОЦЕС СТВОРЕННЯ КЛАСТЕРА, ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ

План

- 7.1. Основні мотиваційні чинники створення кластерів.
- 7.2. Процес створення кластера.
- 7.3. Складнощі у створенні кластері в Україні.

7.1. Основні мотиваційні чинники створення кластерів.

Досвід показує, що у більшості розвинених країн задля досягнення певних цілей до питання вибору типу кластерів підходять, керуючись наступною мотивацією:

- Кластери виступають факторами оздоровлення внутрішньоміських економік (комерційна концентрація, унікальна стратегія);
- розвиток кластерів пріоритетний для підйому високотехнологічних галузей (окремі штати США, країни ЄС, особливо скандинавські країни);
- кластери сприяють активізації підприємницької діяльності в депресивних регіонах (наприклад, з кераміки та будматеріалів в Італії, меблевої продукції у штаті Міссісіпі);
- кластери забезпечують розвиток експорту виробленої продукції (у Новій Зеландії, Канаді, США);
- кластери створюють унікальні умови підготовки висококваліфікованих спеціалістів (обмін досвідом досягнень, загальні центри кластерного навчання).

Прямими вигодами для підприємств у створенні кластеру є:

- 1) доступ до експертів;
- 2) доступ до інформації щодо різних аспектів діяльності (матеріальні ресурси, оптовики, стандарти, експортні вимоги тощо);

3) доступ до капіталовкладень для поліпшення продуктивності та конкурентоспроможності фірм;

4) можливість спільних закупівель та продаж, що зменшує ціни на сировину;

5) доступ до юридичних консультацій щодо реєстрації торговельних марок.

Чинники, які сприяють організації кластерів на конкретній території:

1) близькість до ринків;

2) наявність спеціалізованої робочої сили;

3) наявність постачальників капіталу й устаткування;

4) наявність специфічних природних ресурсів;

5) наявність підприємств, орієнтованих на підвищення продуктивності за рахунок збільшення масштабів виробництва;

6) наявність ефективної інфраструктури, існуюча підприємницька інфраструктура;

7) спільна науково-дослідна, частково управлінська основа.

Фінансово-економічні чинники створення кластеру:

1) участь на добровільних засадах;

2) поширення нових технологій та інновацій;

3) високий ступінь довіри, «внутрішнє узгодження»;

4) зростання ефективності використання зовнішніх інвестицій;

5) зниження вартості операцій – трансакційних (накладних) витрат;

6) відносно швидке забезпечення стабільного росту бюджетних відрахувань;

7) спрощення процедур контролю за наданням податкових пільг, а також розподілом отриманого прибутку;

8) злагожденість розвитку групи підприємств, що входять у єдину територіальну структуру, а також відповідної інфраструктури;

9) отримання більшого ефекту в порівнянні з окремими галузями й секторами промисловості від фінансових інструментів, застосовуваних державою.

7.2. Процес створення кластера.

Для успіху кластера важливим аспектом є найпильніша увага до організації процесу його побудови. З цією метою необхідно розглянути ті принципи і пройти ті етапи, які описані нижче. У першу чергу необхідно визначити суб'єктів формування кластера:

1) Визначення одного чи кількох підприємців (підприємств) і розгляд усіх підприємств та організацій, які перебувають вище або нижче в одному ланцюгу;

2) Визначення на горизонтальному рівні тих виробництв, що використовують канали збуту або випускають додаткову (супутню) продукцію;

3) Визначення організацій, які підтримуватимуть кластер наданням спеціальних знань і технологій, інформації капіталу, інфраструктури, а також організації, що обслуговують суб'єктів кластера;

4) Аналіз тих державних організацій і відомств, які мають істотний вплив на суб'єктів кластера;

5) Установлення меж кластера.

В останньому етапі - встановлення меж кластера, то тут необхідне творче рішення, яке має ґрунтуватися на знанні найважливіших зв'язків і доповнень за межами галузей, певних виробництв та організацій. Ці межі повинні охоплювати всіх підприємців галузі, певних виробництв, організації та інших учасників, між якими існують вертикальні, горизонтальні або інституційні зв'язки.

Процес формування кластерів можна розділити на наступні етапи:

1-й етап: Формування ініціативної групи полягає в об'єднанні достатньої кількості виробників та інших суб'єктів, які погоджуються з ідеєю створення

кластера та приймають рішення щодо подальших дій. Відповідно, на цьому етапі учасники підписують протокол про наміри. Паралельно здійснюється збір відповідної техніко-технологічної інформації проводяться маркетингові дослідження, тренінги і узгодження окремих позицій учасників.

2-й етап: Розробка реального проекту. На цьому етапі необхідно враховувати такі чинники: потреби учасників створюваного кластера, доцільність і обґрунтованість рішень щодо створення цього кластера на конкретній території, матеріально-технічні і виробничі можливості кожного з учасників, ринкові умови, наявність джерел фінансування. Всі ці елементи необхідно зафіксувати у спільній декларації та узгодити з кожним учасником кластера, або, принаймні з ініціативною групою.

3-й етап: Створення координаційного центру кластера і визначення круга суб'єктів кластера. Офіційне оформлення створеного Координаційного центру супроводжується розробкою статуту, основних положень функціонування кластеру, організацією і проведенням зборів засновників і реєстрацією. Паралельно необхідно буде планувати і підготувати економічну діяльність кластера на початковому етапі.

4-й етап: Початок діяльності кластера. Необхідно розробити ще деякі документи: «Правила внутрішньої господарської діяльності виробничого кластера» і бізнес-план. З метою зміцнення матеріальної бази координаційного центру можуть бути здійснені додаткові фінансові внески. На цьому етапі доцільно продовжити залучення додаткових суб'єктів (учасників) кластера, створювати нові форми підприємництва (обслуговуючі кооперативи), остаточно формувати кластерні принципи [9].

В економічному плані кластер – це створення умов для зростання ринкової кон'юнктури, конкуренції серед товаровиробників, посилення процесу спеціалізації та поділу праці між фірмами, одноосібними виробниками, зменшення вартості одиниці продукції за рахунок спільної діяльності з використанням власних активів (власних приміщень, обладнання і т. п.) та скорочення вартості одиниці технічної послуги, представленої членам кластера,

підвищення конкурентоздатності власної продукції членів кластера та економічне зростання регіону в цілому.

У соціальному плані кластер надає гарантії економічного самозахисту від різноманітних посередників, гарантії фінансової підтримки, соціальне забезпечення членів кластера, забезпечення умов самореалізації [9].

7.3. Складнощі у створенні кластерів в Україні.

Відзначимо наявні складнощі в створенні кластерів:

- відсутність налагодженого партнерства між органами влади і підприємницьким сектором. Це серйозно гальмує формування кластерів, оскільки на початкових етапах лише ринкового попиту недостатньо, необхідна ще і державна підтримка розвитку кластерних стосунків;

- відсутність підтримки ідеї кластеризації з боку наукових установ, та їх активної позиції щодо участі;

- слабка мотивація в підприємств регіону, які мають різні напрями і цілі діяльності;

- різні форми власності власників, що побажали брати участь у створенні кластерів;

- відсутність реальних матеріальних засобів на реалізацію проектів і небажання ризикувати оскільки кластерна інфраструктура поки що доволі слабка, не чітко встановлені умови їхнього функціонування, майже відсутнє нормативно-законодавче забезпечення і регуляторні акти щодо діяльності кластерів;

- слабка інформованість підприємців у відношенні суті поняття «кластера», практичної відсутності або слабого поширення інформації про позитивних результатах діяльності кластерів в інших регіонах і за кордоном;

- дуже низький рівень довіри підприємців до органів державного управління і навпаки;

— психологія підприємницької діяльності побудована на принципах одноосібного ведення справ, а отже, посилюється невпевненість підприємця в дієвості нових підходів, керівники підприємств не мають бажання, в силу своєї ментальності, змінювати підходи щодо оновлення стилю управлінсько-організаційної діяльності;

— державної підтримки кластеризації, майже відсутня, що є особливо важливим на початкових етапах створення виробничого кластера.

Перелік контрольних питань для самоперевірки за темою 7

1. Перелічіть прямі вигоди для підприємств у створенні кластеру.
2. Назвіть чинники, які сприяють організації кластерів на конкретній території.
3. Опишіть фінансово-економічні чинники створення кластеру.
4. Охарактеризуйте суб'єктів формування кластера.
5. Опишіть процес формування кластерів.
6. Назвіть основні етапи створення кластеру.
7. Проаналізуйте, які існують перешкоди для створення кластерів в Україні.

ТЕМА 8

БІЗНЕС-ПЛАН КЛАСТЕРУ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ЙОГО ОСНОВНИХ СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ

План

8.1. Сутність та основні функції бізнес-планування.

8.2. Характеристика структури бізнес-плану кластеру.

8.1. Сутність та основні функції бізнес-планування.

У ринковій економіці бізнес-план є робочим документом, який використовується в усіх сферах підприємництва. У тому числі, складання бізнес-плану є важливою складовою процесу створення кластерного об'єднання.

Бізнес-план — це письмовий документ, у якому викладено сутність підприємницької ідеї, шляхи й засоби її реалізації та охарактеризовано ринкові, виробничі, організаційні та фінансові аспекти майбутнього бізнесу, а також особливості управління ним.

Правильно складений бізнес-план:

- дає можливість визначити життєздатність підприємства (фірми) за умов конкуренції;
- містить орієнтири, відповідно до яких бізнесмен буде діяти на етапі становлення та розвитку підприємства (кластеру);
- прогнозує процеси розвитку виробництва;
- конкретизує шляхи досягнення мети і подолання перешкод;
- є важливим інструментом виробничої діяльності підприємства (кластеру);
- є фактором, що стимулює інтереси потенційних інвесторів у їх пошуках вкладення коштів на розвиток виробництва.

Крім того, бізнес-план у ринковій системі господарювання виконує дві

найважливіші функції:

- зовнішню,
- внутрішню (рис. 8.1).

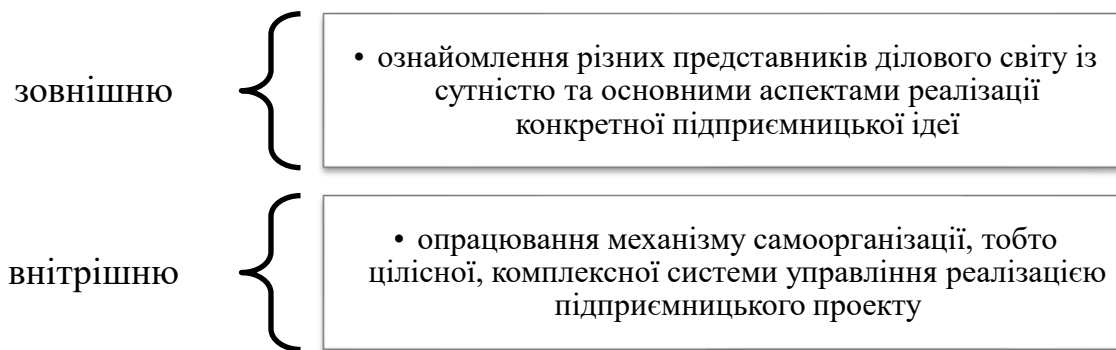

Рисунок – 8.1. Функції бізнес-плану

Традиційно бізнес-план розглядається як інструмент залучення необхідних для реалізації проекту фінансових ресурсів. Такий план має переконати потенційних інвесторів у тому, що підприємницький проект має чітко визначену стратегію успіху та заслуговує на фінансову підтримку [9].

Отже, бізнес-план – це інструмент для залучення зовнішнього капіталу, необхідного для реалізації підприємницького проекту; інструмент комунікації між підприємцем і майбутніми постачальниками, продавцями та робітниками; спосіб моделювання системи управління майбутнім бізнесом; спосіб попереднього визначення перешкод та запобігання виникненню проблем; спосіб розвитку особистих управлінських якостей підприємця; перевіряє реалістичність підприємницької ідеї ще до її реалізації.

8.2. Характеристика структури бізнес-плану кластеру.

Структура бізнес-плану не може бути однаковою в усіх випадках, але процес формування структури бізнес-планів різних типів має багато спільного. Обсяг бізнес-плану не повинен перевищувати 30-40 сторінок разом з усіма необхідними додатками.

На рисунку 8.2 показано загальну структуру бізнес-плану, що може бути

застосована і до кластеру.

Рисунок – 8.2 Загальна структура бізнес-плану

Далі розглянемо кожний структурний елемент бізнес-плану кластерного об'єднання [9].

1. *Титульний аркуш.*

На титульному аркуші зазначається: назва та адреса підприємства (фірми); телефон фірми; прізвища, адреси, телефони власників (засновників) фірми; суть проекту; вартість проекту; посилання на секретність; місяць та рік складання бізнес-плану; прізвища авторів бізнес-плану.

2. *Зміст бізнес-плану.*

За титульним аркушем наводиться зміст, який містить перелік розділів, параграфів, таблиць та іншого ілюстрованого матеріалу, додатків.

3. *Резюме.*

Виконавче резюме фактично є скороченою версією плану, своєрідним «повідомленням про наміри». Хоч виконавче резюме наводиться на самому початку бізнес-плану, складати його слід після закінчення роботи. Лише після того, як план повністю продуманий та написаний, можна в короткій формі викласти його зміст. У цьому розділі необхідно коротко розповісти про бізнес,

продукти, про розмір запитуваних інвестицій, терміни їх окупності та прогнозованого прибутку.

4. *Галузь, підприємство та його продукція.*

У цьому розділі бізнес-плану має бути викладена коротка інформація про підприємство, включаючи його назву, юридичний статус і форму власності, дату реєстрації, адресу, короткий аналіз основних показників господарської діяльності.

5. *Дослідження ринку продукції та послуг.*

Враховуючи, що входження в ринок з конкретним видом товарів і послуг – це насамперед готовність вступити в конкурентну боротьбу, яка передбачає ризик, важливе місце при прийнятті рішення про надання конкретних послуг чи розробку нового продукту посідає попередній аналіз привабливості обраної сфери бізнесу.

У цьому розділі бізнес-плану обов'язково вмістити таку інформацію:

- фактичне відображення продукції чи послуг: якщо йдеться про продукцію, то слід описати її фізичні характеристики; якщо ж говориться про надання послуг, то показується, які потреби забезпечуватиме бізнес.

- використання та принадність товарів (послуг). Після точного відображення продукції або послуг особливу увагу слід надати можливостям їх використання;

- розробка та розвиток продукту або послуги, в тому числі питання про те, як розвивався цей процес до сьогодні і яким він буде в майбутньому;

- доцільно прокоментувати готовність запропонованої продукції або послуг до виходу на ринок, оскільки це дасть можливість оцінити життєздатність підприємства та його конкурентоспроможність;

- характеристика основних конкурентів, їхні переваги і недоліки.

6. *План і стратегія маркетингу.*

Після позиціювання впроваджуваних товарів і послуг на регіональному ринку необхідно спланувати комплекс маркетингу. До комплексу маркетингу входить усе, що підприємство може впровадити для підвищення попиту на свої

товари і послуги, а саме: схема розповсюдження товарів і послуг; ціноутворювання; методи стимулювання обсягів продажу; реклама; формулювання «public relation» (громадської думки) про впроваджувані товари і послуги.

7. План виробництва продукції.

Ця частина бізнес-плану має поінформувати про: загальний підхід до виробництва; джерела сировини; технологічні виробничі процеси; вимоги до трудових ресурсів і потребу в них; характер співробітництва постачальників і покупців; сумарні витрати на виробництво та їх розподіл на постійні та змінні; контроль за якістю продукції.

8. Організаційно-юридичний план.

Основна мета даного розділу – представити інформацію про забезпеченість випуску продукції і розвитку виробництва. Визначається організаційна структура виробництва та штатний розклад, які повинні сприяти досягненню визначеної мети бізнесу при мінімальних витратах. Крім того, розділ має висвітлити організаційно-правовий статус підприємства і форми власності на засоби виробництва.

9. Фінансовий план.

Цей розділ бізнес-плану має узагальнити матеріали попередніх розділів і представити їх у вартісному вираженні. До цього розділу мають бути підготовлені такі документи: прогноз обсягу продажу; баланс грошових надходжень і витрат; зведений баланс активів і пасивів; графік досягнення беззбитковості; баланс прибутку і його розподіл.

10. Оцінювання і страхування ризиків.

У цьому розділі бізнес-плану необхідно виявити основні типи ризику в діяльності підприємця, передбачити моменти його можливого виникнення та розрахувати пов'язані з цим збитки, розробити заходи щодо його зменшення (мінімізації).

11. Додатки.

У додатки включають лише ті документи, в яких безпосередньо

зацікавлені потенційні інвестори чи кредитори. Посилення на всі документи, які містяться в додатках, мають бути зроблені в тексті бізнес-плану. Зокрема в додатки до бізнес-плану можуть включатися: інформаційні документи, угоди оренди, контракти, преїскуранти постачальників чи конкурентів, тобто відомості, що деталізують, уточнюють, пояснюють зміст основних розділів бізнес-плану.

Перелік контрольних питань для самоперевірки за темою 7

1. Поясніть, що таке бізнес-план і для чого він потрібен.
2. Назвіть та охарактеризуйте функції бізнес-плану в ринковій економіці.
3. Опишіть загальну структуру бізнес-плану кластерного об'єднання.
4. Охарактеризуйте основні елементи бізнес-плану кластеру.
5. Пригадайте, на якому етапі процесу формування кластеру розроблюється бізнес-план кластеру.

Приклад тестового завдання

1. Облаштована відповідною інфраструктурою територія, у межах якої учасники можуть здійснювати господарську діяльність у сфері переробної промисловості, науково-технічну діяльність, діяльність у сфері інформації і електронних комунікацій, – це:

1. Індустріальний парк
2. Технологічний парк
3. Бізнес-інкубатор

2. Площа земельної ділянки або сукупна площа суміжних земельних ділянок ІІІ повинна становити не менше:

1. 10 га
2. 15 га
3. 700 га

3. Площа земельної ділянки або сукупна площа суміжних земельних ділянок ІІІ повинна становити не більше:

1. 1000 га
2. 700 га
3. 500 га

4. Земельна ділянка, використання якої планується для створення та функціонування індустріального парку, повинна належати до:

1. Земель промисловості
2. Земель сільськогосподарського призначення
3. Земель рекреаційного призначення

5. Індустріальний парк може створюватися на строк мінімум

1. 30 років
2. 10 років
3. 5 років

6. Суб'єктами індустріальних парків є:

1. Ініціатори створення ІІІ, керуючі компанії, учасники ІІІ

2. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства

3. Керуючі компанії, учасники ІП, фізичні та юридичні особи

7. Ініціаторами створення індустріального парку можуть бути:

1. Власники земельних ділянок

2. Орендарі земельних ділянок

3. Держава

8. До об'єктів, що можуть розміщуватися на території індустріального парку належать:

1. Наукові парки

2. Пожежні частини

3. Виробничі, складські будівлі та споруди

4. Інженерні будівлі та споруди

5. Заклади освіти

9. Нові парки, побудовані з нуля називають:

1. Грінфілд

2. Браунфілд

3. Блекфілд

10. За правом власності індустріальні парки поділяють на:

1. Муніципальна та приватні

2. Універсальні та спеціалізовані

3. Державні, місцеві та приватні

11. Обов'язковими ознаками створення індустріальних парків в Україні є:

1. Земля

2. Спеціалізовані об'єкти капітального будівництва

3. Учасники індустріального парку

4. Наявність озелененої території

12. Організація процесу створення індустріальних парків складається з:

1. 5 етапів

2. 10 етапів

3. 3 етапів

13. Який документ необхідно розробити, щоб ініціювати створення індустріального парку?

1. Концепцію
2. Бізнес-план
3. Фінансовий звіт
4. Загальний бюджет створення індустріального парку

14. Який орган приймає рішення щодо включення індустріального парку до Реєстру індустріальних парків:

1. Міністерство економіки України
2. Кабінет міністрів України
3. Міністерство розвитку громад та територій України

15. Основними завданнями створення індустріального парку є:

1. Забезпечення зростання надходжень у місцеві бюджети
2. Підтримка в проведенні модернізації та реструктуризації
3. Забезпечення сприятливих умов для розвитку великих підприємств
4. Забезпечення умов для розвитку інфляційних процесів в економіці регіону

16. Мінімізація витрат матеріальних, фінансових, трудових і часових ресурсів, необхідних для започаткування господарської діяльності – це вигоди для:

1. Учасників
2. Керуючої компанії
3. Місцевої громади

17. Отримання доходів за рахунок надання в користування учасникам ІП земельних і виробничих площ, обладнання, а також послуг, пов'язаних із забезпеченням їх господарської діяльності – це вигоди для:

1. Учасників
2. Керуючої компанії
3. Місцевої громади

18. Створення робочих місць, активізація господарської діяльності та забезпечення соціально-економічного розвитку – це вигоди для:

1. Учасників
2. Керуючої компанії
3. Місцевої громади

19. Передача компанії частини її завдань або процесів стороннім виконавцям – це

1. Аутсорсинг
2. Фріланс
3. Краудфандинг

20. Індустріальні парки – це:

1. Території, де створено інфраструктуру: наявні підведені комунікації, логістичні склади, транспорт
2. Об'єднання декількох промислових підприємств
3. Територія, в межах якої встановлюється і діє спеціальний правовий режим господарської діяльності та спеціальний порядок дії законодавства.

Використана література

1. Глобальна програма еко-індустріальних парків в Україні: реалізація на місцевому рівні : офіційний сайт. URL: <https://geipp-ukraine.org> (дата звернення: 30.08.2022).
2. Глобальна програма екоіндустріальних парків: розробка системи управління знаннями : посібник з використання інструментарію екоіндустріальних парків ЮНІДО. URL: <https://hub.unido.org/sites/default/files/publications/UNIDO%20EIP%20Toolbox%20Manual%20Ukrainian%20language.pdf> (дата звернення: 30.08.2022).
3. Єрмаков О.Ю., Костецька І.І. Роль індустріальних парків для стратегічного розвитку територій. *Економічний простір*. 2021. №174. С. 90-94.
4. Про індустріальні парки : Закон України від 21.06.2012 № 5018-VI. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17#Text> (дата звернення: 30.08.2022).
5. Концептуальні засади підтримки малого та середнього бізнесу в Україні : питання кластеризації та бізнес-інкубації : монографія / за заг. ред. О. В. Фінагіної. Черкаси : видавець Пономаренко Р. В., 2018. 158 с.
6. Національна програма кластерного розвитку до 2027 року. Концепція, орієнтири розвитку, рекомендації. URL: <https://www.clusters.org.ua/blog-single/proyekt-naczionalnoyi-programy-klasterного-rozvytku-do-2027/> (дата звернення: 30.08.2022).
7. Осипов В.М., Щербак А.В. Індустріальні парки: світовий досвід та українські реалії. *Економічні інновації*. 2021. Т. 23. Вип. 4(81). С. 109-116.
8. Сисоліна Н.П., Савеленко Г.В., Василенко Л.П. Економіка та організація діяльності об'єднань підприємств : навч.посіб. Кіровоград : КНТУ, 2015. 280 с.
9. Теорія і практика кластеризації економіки : монографія / за наук. та заг. ред. М.П. Войнаренка, В.І. Дубницького. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2019. 336 с.

10. Ткачук І.Г., Кропельницька С.О, Петруняк А.Д. Організація виробництва за кластерною моделлю : навч. посіб. Івано-Франківськ : Тіповіт, 2009. 280 с.

Рекомендована література

Основна:

1. Європейська регіональна політика : підручник / за ред. А. Крисоватого та І. Ліщинського. Тернопіль : ВПЦ «Економічна думка ЗУНУ», 2020. 236 с.

Додаткова:

1. Івашко О. Індустріальні парки в системі інвестиційної безпеки держави: теорія і практика. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2018. №4. С. 32-40.

2. Гарбар Ж.В. Гарбар В.А. Індустріальні парки як інструмент регіонального розвитку. *Формування ринкових відносин* : зб. наук. пр. Київ, 2020. № 9(232). С. 73-88.

3. Галасюк В. В. Індустріальні парки: світовий досвід та перспективи створення в Україні. *Економічний аналіз*: зб. наук. праць / ред. кол.: О.В. Ярощук та ін. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр ТНЕУ «Економічна думка», 2018. Том 28. № 1. С. 40-50.

4. Концептуальні засади підтримки малого та середнього бізнесу в Україні : питання кластеризації та бізнес-інкубації : монографія / за заг. ред. О.В. Фінагіної. Черкаси : видавець Пономаренко Р. В., 2018. 158 с.

5. Теорія і практика кластеризації економіки : монографія / за наук. та заг. ред. М. П. Войнаренка, В. І. Дубницького. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2019. 336 с.

6. Шпак Ю. В. Кластерний підхід в управлінні територіальним розвитком України. *Регіональне управління та місцеве самоврядування*. 2020. № 2(25). С. 187-191.

7. Бойко В.О., Бойко Л.О. Індустріальні парки – ефективний механізм залучення інвестицій для відновлення економіки у післявоєнний період. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип.49. С. 26-32.

Інформаційні ресурси:

1. Національна програма кластерного розвитку до 2027 року. Концепція, орієнтири розвитку, рекомендації. URL: <https://www.clusters.org.ua/blog-single/proyekt-naczionalnoyi-programy-klasternogo-rozvytku-do-2027/> (дата звернення: 30.08.2022).
2. Державна служба статистики України : офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення: 30.08.2022).
3. Міністерство економіки України : офіційний сайт. URL: <http://www.me.gov.ua> (дата звернення: 30.08.2022).
4. Українські кластери : офіційний сайт. URL: <https://ucluster.org> (дата звернення: 30.08.2022).
5. Промисловий портал : офіційний сайт. URL: <https://uprom.info> (дата звернення: 30.08.2022).
6. Про індустріальні парки : Закон України від 21.06.2012 № 5018-VI. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17#Text> (дата звернення: 30.08.2022).
7. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : Закон України від 08.09.2011 № 3715-VI. Дата оновлення: 05.02.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text>

Навчальне видання
(українською мовою)

Голомб Вікторія Володимирівна

ІНДУСТРІАЛЬНІ ПАРКИ ТА КЛАСТЕРНІ ОБ'ЄДНАННЯ КРАЇН

Конспект лекцій
для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра
спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»
освітньо-професійної програми «Економіка підприємства»

Рецензент *М. А. Ажажа*
Відповідальний за випуск *О. О. Шапуров*
Коректор *В. В. Голомб*